

**İzmir’de bir Rifâi-Ma’rifi Tekkesi: İkiçeşmelik Dergâhı ve
Ahmed Kâzım Eymür Efendi (1905-1981)**

A Rifâ’i-Ma’rifi Lodge in Izmir: The İkiçeşmelik Dergâh and Ahmed Kâzım
Eymür Efendi (1905-1981)

Arş. Gör. Fatma Üresin

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Tasavvuf Anabilim Dalı,
fatma.uresin@ibu.edu.tr

Bolu Abant İzzet Baysal University
Faculty of Theology
Department of Sufism
<https://orcid.org/0000-0002-5582-941X>
<https://ror.org/01x1kqx83>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Types	Araştırma Research Article
Geliş Tarihi Received	18 Eylül September 2024
Kabul Tarihi Accepted	19 Kasım November 2024
Yayın Tarihi Published	30 Aralık December 2024
Yayın Sezonu Pub Date Season	Aralık December
Sayı Issue	54
Sayfa Pages	97-147

Atıf | Cite as

Üresin, Fatma. “İzmir’de bir Rifâi-Ma’rifi Tekkesi: İkiçeşmelik Dergâhı ve Ahmed Kâzım Eymür Efendi (1905-1981)”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 54 (Aralık 2024), 97-147.
<https://doi.org/10.70951/tasavvufdergisi.1556421>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Fatma Üresin).

Öz'

İzmir'in tarikatlar tarihine bakıldığında en çok dikkat çeken derviş gruplarından biri de Rifâilerdir. Bu çalışmada Ege Bölgesi'nde son dönem Rifâî meşâyihinden biri olarak Ma'rifi şeyhi Ahmed Kâzım Eymür Efendi ve İzmir'in kadim semtlerinden biri olan İkiçeşmelik'te açmış olduğu Ma'rifi tekkesinin faaliyetleri ele alınmaktadır. Manisa'daki Entekkeliler ocağında seyr u sülûk eğitimini tamamlayan Ahmed Kâzım Eymür Efendi, kendisine şeyhi Ali Feyzi Efendi tarafından verilen icâzetnâme ile İkiçeşmelik'te tekkesini açmış; Ma'rifilik'in İzmir'de daha da faal olmasında öncülük etmiştir. Böylece Kâhire'den İstanbul'a hicret eden Rifâî şeyhi Muhammed Fethu'l-Maârif'in (v. 1824) kurucusu olduğu Ma'rifiye kolunun İstanbul'dan İzmir'e olan seyrinde mühim bir rol oynamıştır. Bir Rifâî tekkesi olması hasebiyle burhan merâsimlerinin de yapıldığı İkiçeşmelik Dergâhı, mimârî bakımdan her ne kadar küçük bir yapıya sahip olsa da İzmir'in tasavvufi çehresini şekillendirmekte büyük bir rol oynamıştır. Müsikîşinaslığı ve mevlithanlığıyla da maruf olan Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin cami ve mescidlerde yaptığı vaazlara halkın büyük bir teveccüh göstermesi, toplumun farklı kesimlerinden dervişlerinin olması, İkiçeşmelik dergâhında her pazartesi gecesi tertip edilen zikir meclislerinin inkitâya uğramaması ve cenazesinde İkiçeşmelik sokaklarında büyük bir izdihamın yaşandığına bakılacak olursa bir Ma'rifi şeyhi olarak irşad faaliyetlerinin bulunduğu mühitte geniş bir yankı uyandırdığı anlaşılmaktadır. Fakat -edebî türde birkaç teliften başka- Rifâîlik-Ma'rifilik tarihine dair yapılan herhangi bir akademik çalışmada bu kolun İzmir'deki temsilcilerinden biri olarak Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin ismi dahi geçmemektedir. Bu boşluğu tamamlamaya yönelik yaptığımız araştırmada ayrıca, Ma'rifiye'nin Ehl-i beyt sevgisinin derinden müşahede edildiği bir tarikat olmakla beraber bazı akademik çalışmalarda iddia edildiği gibi Alevî-Bektâşî bir meşrebe dayanıp dayanmadığı da tahlil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Rifâiyye, Ma'rifiyye, Ahmed Kâzım Eymür Efendi, İkiçeşmelik Dergâhı

Bu makale halihazırda devam eden "İstanbul ve Anadolu'da Rifâiyye: Ma'rifiyye Kolu" başlıklı doktora tezi çalışmasından türetilmiştir.

Abstract

In this study, we explore the significant influence of Shaykh Ahmed Kâzım Eymür Efendi, a Ma'rîfi *shaykh* from the Aegean Region, and the Ma'rîfi lodge he founded in İkiçeşmelik, an ancient neighbourhood in İzmir. Completing his spiritual training at the Entekkeliler lodge in Manisa, he established his lodge in İkiçeşmelik with approval from his mentor, Ali Feyzi Efendi. In this way, he played a significant role in the journey of the Ma'rîfiyya branch, founded by the Rifâ'î *shaykh* Muhammad Fath al-Ma'ârif (d. 1824), who had migrated from Cairo to Istanbul, from Istanbul to İzmir. Although architecturally small, the İkiçeşmelik Lodge, where the *burhân* ceremonies were held due to its affiliation with the Rifâ'î order, played a major role in shaping İzmir's mystical character. Ahmed Kâzım Eymür Efendi was renowned for his musical expertise and his role as a *mevlithan*. His sermons attracted diverse groups of followers, his *dhikr* gatherings continued uninterrupted every Monday, and his funeral drew large crowds, highlighting his widespread impact. Ahmed Kâzım Eymür Efendi's name is not even mentioned in any academic studies on the history of the Rifâ'îyya-Ma'rîfiyya, as one of the representatives of the Ma'rîfiyya in İzmir. In our research aimed at filling this gap, we also analyse whether, as claimed in some academic studies, the Ma'rîfiyya is based on an Alavî-Baktashî inclination, despite being a Sufi order deeply rooted in the love for *Ahl al-Bayt*.

Keywords: Sufism, Rifâ'îyya, Ma'rîfiyya, Shaykh Ahmed Kâzım Eymür Efendi, İkiçeşmelik Dervish Lodge

زاوية رفاعي-معرفي في إزمير: تكية إيكي تشمليك وأحمد كاظم أمور أفندي (1905-1981)

المخلص

عند النظر في تاريخ الطرائق في هذه الدراسة، يتم تناول الشيخ أحمد كاظم أمور أفندي، أحد مشايخ الرفاعية في الفترة الأخيرة في منطقة إيجة، ونشاطات التكية المعرفية التي افتتحها في حي إيكي تشمليك، كان الشيخ أحمد كاظم أمور أفندي قد أم تعليمه في السلوك والزربية الروحية في تكية «أنتيكلي» في مانيسا، وافتتح تكيته في إيكي تشمليك بعد أن حصل على الإجازة من شيخه علي فيضي أفندي، حيث كان له دور بارز في جعل المعرفية أكثر نشاطاً في إزمير. وبهذا، لعب دوراً مهماً في مسيرة الطريقة المعرفية من إسطنبول إلى إزمير، وهي الطريقة التي أسسها الشيخ الرفاعي محمد فتح المعارف (ت. 1824)، الذي هاجر من القاهرة إلى إسطنبول. ورغم صغر حجم مبنى تكية إيكي تشمليك من الناحية المعمارية، إلا أنها أدت دوراً كبيراً في تشكيل الوجه الصوفي لإزمير. اشتهر الشيخ أحمد كاظم أمور أفندي أيضاً بكونه من محبي الموسيقى الصوفية وبارعاً في قراءة الموالد، وكان خطيباً يجذب جمهوراً واسعاً في المساجد. كما كان له مريدون من مختلف فئات المجتمع، ولم تتوقف مجالس الذكر التي كان يعقدها في تكية إيكي تشمليك مساء كل يوم اثنين. ومع ذلك، وعلى الرغم من وجود عدة مؤلفات أدبية قليلة، إلا أن اسم أحمد كاظم أمور أفندي لا يُذكر حتى في أي دراسة أكاديمية عن تاريخ الرفاعية أو المعرفية، بصفته أحد ممثلي الطريقة المعرفية في إزمير. ومن خلال هذا البحث الذي نقوم به لسد هذه الفجوة، نحلل أيضاً ما إذا كانت المعرفية، التي تتميز بحبها العميق لأهل البيت، تستند إلى مشرب علوي-بكتاشي، كما يُزعم في بعض الدراسات الأكاديمية.

الكلمات المفتاحية: الصوفية، الرفاعية، المعرفية، أحمد كاظم أمور أفندي، تكية إيكي تشمليك.

Giriş

İbn-i Battûta'nın (v. 1368-69) *Seyahatnâme'sinde* ve sair kaynaklarda Batı Anadolu'da teşkilatlanmış ilk derviş gruplarının İzmir civârında yoğunlaştığı, dolayısıyla bu kadim şehrin eski dönemlerden beri tarikat mensuplarının uğrak mekânı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle de Rifâî dervişlerinin İzmir'de Kadifekale ile Bergama taraflarında ikâmet ettiği ve tekkelerin bulunduğu bölgeye tesiri göz önüne alınırsa bu şehrin Rifâîliğe dair köklü bir geçmişinin olduğu görülür.¹

İzmir'de geçmişten günümüze faaliyetlerini devam ettiren Rifâî tekkelerinin son dönem örneklerinden biri de İkiçeşmelik Dergâhı olup bu tekkenin ilk postnişinliğini Rifâî-Ma'rifi şeyhi Ahmed Kâzım Eymür Efendi yapmıştır. Onun Ma'rifiye koluyla irtibatına değinecek olursak; 19. yüzyıl Osmanlı'sında tasavvuf ilim ve irfânı ile kültürüne katkıda bulunan Muhammed Fethu'l-Maârif'in halifelerinden biri, Manisa'daki Entekkeliler Dergâhı'nın kurucusu Ahmed Vehbî Antâkî'dir (v. 1851).² Ahmed Kâzım Eymür Efendi ise Entekkeliler Dergâhı'nın dördüncü postnişini Ali Feyzi Mânîsâvî'den (v. 1988) seyr u sülûk eğitimi görmüştür. Bu süreçteki manevî ilerleyişi ve kâbiliyeti doğrultusunda şeyhi tarafından kendisine ilk olarak İkiçeşmelik'te zikir meclisi akdetme yetkisi verilmiş daha sonrasında vukû bulan bazı manevî işaretler üzerine irşâda mucâz kılınmıştır.³

Bugüne kadar yapılan akademik araştırmalara baktığımızda Ma'rifiye hakkında birçok yazı⁴ kaleme alınmışsa da İzmir'de aktif olan İkiçeşmelik

1 İbn-i Battûta, *Rihletü İbn-i Battûta* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, ts.), 304.

2 Necdet Okumuş, *Manisa Rifâî Dergâhı Entekkeliler* (Manisa: Emek Matbaacılık, 2003) 19.

3 Sibel Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar 2 -Ahmet Kâzım Eymür Hz.* (İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2015), 13-14.

4 Kaleme alınan bazı makale yazıları ve kitap çalışmaları için bkz. Atabey Kılıç, "Ma'rifilik Üzerine Notlar", *19. Yüzyıl Manisa'sında Bir Kültür Ocağı Entekkeliler Sempozyumu* (2008); Atabey Kılıç, "Ege Bölgesine Ait Alevi-Bektaşî-Rifâî Esaslı Bilinmeyen Bir Mahallî Tarikat: Ma'rifilik", *Bilimname* 1 (2003); Mehmet Demirci, "İzmir'de Bir Rifâî Şeyhi Süleyman Hayâtî Aktuğ (Hayâtî Baba)", *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 188 (Ekim 2018); Necdet Okumuş, *Manisa Rifâî Dergâhı Entekkeliler-Bir Tekkenin Tasavvufî ve Sosyal Tarihi* (Manisa: Emek Matbaacılık, 2003); Necmi Tarkan, *Kartal'da Kurulmuş bir Tarikat: Ma'rifiye* (İstanbul, 1964); Rasih Erkul, "Manisa Demirci'deki Ma'rifi Tekkeleri", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/11 (2011); Türkan Alvan, *Said Paşa İmamı Hasan Rıza*

Dergâhı, bir Rifâi şeyhi olarak Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin bu şehirde temsil ettiği konumu ve tekke faaliyetleri üzerinde -edebî yazılar hâricinde- herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Oysaki Entekkeliler’in son postnişini Ali Feyzi Efendi’nin imzasının yer aldığı icâzetnâme metni ile irşada memur kılınması dikkate alındığında, Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin tanıtılmaması büyük bir boşluk doğuracaktır. Bu bağlamda makale, öncelikle Ma’rifiyye özelinde yolun son döneme kadar süregelen devamlılığını görmeye vesile olacaktır; diğer açıdan Ahmed Kazım Efendi’nin şahsında İzmir’de teşekkül eden manevi geleneğin izlerini ortaya koymakla da önemli bir işlev üstlenecektir.

Hâlihazırda faaliyetleri devam eden bir kol olması münasebetiyle konunun yeterince aydınlatılması için sadece yazılı kaynakların ve dokümanların değil aynı zamanda saha araştırmalarının da büyük bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Bu sebeple makale, Ma’rifilik’in kuruluşundan itibaren geçirdiği evrelerin tarihî ve sosyolojik yönlerinin daha detaylı incelenmesine olanak tanımaktadır.

Çalışmada birincil kaynak olarak Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin telif ettiği eserine, yazdığı notlara ve ona ait resimlere müracaat edilmiştir. Hayatı ve kişiliği hakkında elde edilen bilgilerin büyük çoğunluğu, başta ailesi olmak üzere en yakınlarından ve talebelerinden nakledilmiştir. Bu kaynaklar içinde özellikle de Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin kendi sesinden ilahi ve sohbet kayıtları, kendisine dair yakınları ve talebeleriyle yapılan röportaj kayıtları araştırmanın çok yönlü incelenmesine, daha nesnel bir hale ulaşmasına vesile olmuştur.

1. Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin Hayatı

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, 1323/1905 yılında Selânik’te doğmuştur. Ailesi Resûlullah (sav)’in neslinden olup buna dair bir vesika Ahmed

Efendi (İstanbul: FSM Yayınları, 2013); Semih Ceyhan, “Ma’rifiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/196-198; haz. Mehmed Veysi Dörtbudak; Gürol Pehlivan, *19. Yüzyıl Manisa’sında Bir Kültür Ocağı Entekkeliler Sempozyumu Bildirileri*, (Manisa: Tıbyan Yay., 2010).

Kâzım Eymür Efendi'nin terekesinde bulunmaktadır.⁵ Âile büyükleri Osmanlı'nın askeriye sınıfının ileri gelenlerindedir. Dedesi Osmanlı paşalarından Hasan Paşa'dır. Dönemin padişahı tarafından Hasan Paşa ve kardeşleri Hüseyin ve Avni Paşa'lara Balkanlarda, bugün Makedonya sınırları içinde kalan Koçana beldesine bağlı "Paşalar köyünde" vazife tayin edilmiştir. Ninesi Safiye Molla Hatun, medrese usûlü talebe yetiştiren hocalardandır. Ahmed Kâzım Eymür Efendi muhtemelen ninesinin hatırasını yaşatmak adına kızı Safiye Serpil Hanım'a onun ismini koymuştur. Ailece Arnavut kökenli olan Ahmed Kâzım Eymür'ün babası Kâzım Efendi de Üsküp'te kolcu kuvvetlerinde vazifeliydi. Annesi Ayşe Molla Hatun, Selânikli olup ilme değer veren kültürlü bir aile içinde yetişmiştir.⁶ Kazım Efendi'den önce bir evlilik yapmış olan Ayşe Molla Hatun'un önceki eşinden olan kızının ismi ise Fevziye'dir.⁷

Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin adı resmî olarak kayıtlarda "Ahmed Eymür" olarak geçse de kendisi talebesine verdiği intisâb kağıdında babasının ismi olan "Kâzım"ı da eklemiştir. Böylece kendisine hitâb ettiği şekilde "Ahmed Kâzım" olarak anılır olmuştur.⁸

Ahmed Kâzım Eymür Efendi dünyaya gelmeden önce babası vefat etmiştir. Bir vaazında, Yahudilerin ihanetleri ve düşmanca tavırları üzerinde uzun uzadıya örneklerden bahsederken babasının aslında Yahudiler tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü anlatmaktadır.⁹

5 Ayşe Münevver Kıdak, "Ahmed Kâzım Eymür Efendi" (Görüşmecî: Fatma Üresin, görüşme kaydı ve notlar. 22. 04. 2023).

6 Sibel Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar 2 - Ahmet Kâzım Eymür Hz.* (İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2015), 20; Güley Eymür, "Ahmed Kâzım Eymür Efendi" (Görüşmecî: Fatma Üresin, görüşme kaydı ve notlar şeklinde görüşme kaydedilmiştir, 10 Kasım 2022).

7 Ayşe Münevver Kıdak ile mülâkât, "Ahmed Kâzım Eymür Efendi".

8 Bk. Şekil 12.

9 Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin hangi camide bu vaazı irad ettiği bilinmese de İkiçeşmelik veya Asmalı Mescit gibi fahri imamlık ve müezzinlik yaptığı camilerden birisinde icrâ ettiği kanaatindeyiz. Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin vaaz kayıtlarını ve ses dosyalarını dijital ortamda daha anlaşılır hale getirme hususunda katkı sağlayan Tefvik Ün'e teşekkür ederim.

Annesi Ayşe Molla Hatun teslimiyeti ve vakûr tavrıyla öne çıkar. Ahmed Kâzım Eymür’den önce doğan iki kız evlâdı aynı gün içinde vefat edince “Ben onları bana şefaathçi kılsın diye Allah Teâlâ ile alışveriş yaptım” demiştir. İkinci eşi Kâzım Efendi de vefat edince oğlu Ahmed Kâzım ve ilk evliliğinden olan kızı Fevziye ile bir başına kalan Ayşe Molla Hatun, o dönemde Balkanlar’daki siyasi karışıklıklar ve çalkantıların gittikçe tırmanması ve hayat şartlarının zorlaşması neticesinde çareyi daha güvenli bir liman olarak İstanbul’a göç etmekte bulmuştur. Hatta gemiyle yaptıkları deniz yolculuğunda içinde paşa dedelerinin madalyaları, bazı tapu ve evraklarının da bulunduğu ahşap sandığı yüklerden kurtulmak adına denize bırakmak zorunda kaldığı ifade edilmiştir.¹⁰

Zor ve zahmetli bir hayat mücadelesi içinde Ayşe Molla Hatun çocuklarını büyütmüş; İstanbul’da askeriyeye dikiş dikmek sûretiyle geçimini sağlamaya çalışmıştır. Zaman içinde Ayşe Molla Hatun ve çocukları İstanbul’dan Balıkesir’e sonra Bandırma’ya oradan da İzmir’in İkiçeşmelik semtine taşınmışlardır.¹¹

Şekil 1. Ayşe Molla Hatun ve çocukları (Ahmed Kâzım Eymür Efendi ve Fevziye Hanım)¹²

10 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 18, 37-39; Ayşe Münevver Kıdak, “Ahmed Kâzım Eymür Efendi”.

11 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 20.

12 Fotoğrafa Ayşe Münevver Kıdak’ın özel arşivinden ulaşılmıştır.

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, İkiçeşmelik semtine taşındıklarında henüz on iki yaşlarındadır. Ailesinin sorumluluğu üzerinde olduğu için askerlikten sonra çeşitli meslekleri tecrübe edip kendi imal ettiği şerbet, tatlı, gazoz, kahve, turşu, salep gibi mâmülleri ve meşrubâtları satarak ticaret yapmaya çalışmıştır. Fakat cömertliği ve merhametinin mündemiç olduğu hassâs yapısı sebebiyle ticâret yapamayacağını anlamıştır.¹³

Şekil 2. Ahmed Kâzım Eymür Efendi gençlik yıllarındayken¹⁴

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, kırk yaşlarındayken Karakaş Halil Efe'nin kızı olarak bilinen Muazzez Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten iki kızı ve iki oğlu olmak üzere dört evlâdı dünyaya gelmiştir. Muazzez Hanım bir Osmanlı kadını edâsıyla irfan sahibi ve celâli bir hanımefendidir.¹⁵

13 Ayşe Münevver Kıdak, "Ahmed Kâzım Eymür Efendi"; Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar 2*, 11.

14 Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin başı sarıklı bu fotoğrafı muhtemelen müezzinlik ve vaizlik yaptığı yıllarda çekilmiştir. Bkz. Sibel Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar 2 -Ahmet Kâzım Eymür Hz.* (İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2015), 60.

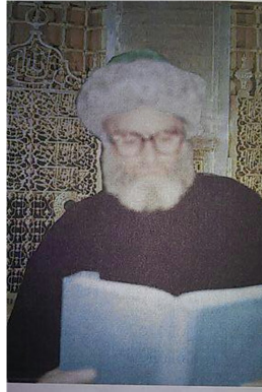
15 Güler Eymür ile mülâkât, "Ahmed Kâzım Eymür Efendi" (10 Kasım 2022).

Şekil 3. Ahmed Kâzım Eymür Efendi ve refikası Muazzez Hanım¹⁶

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, Diyânet görevlisi olarak uzun yıllar müezzinlik ve vaizlik vazifesini deruhte etmiştir. Yine Kur’ân-ı Kerîm’den bazı sûrelere dair tefsir sohbetleri yapmıştır. Emekli olduktan sonra da fahrî olarak bu vazifelerine, vaaz ve sohbetlerine devam etmiştir. Çok seveni olduğu için kâfile başkanı olarak sık sık Haremeyn’e gitme imkânı bulmuştur. Hatta Medine emîri tarafından kendisine bir kürsü de tayin edilmiş; hacılara veya umreye gelenlere vaaz vermiştir.

Şekil 4. Ahmed Kâzım Eymür Efendi Kur’ân-ı Kerîm okurken¹⁷

16 Resimler, Ahmed Kâzım Eymür’ün yetiştirdiği halefi Hüseyin Enes Yeşil Efendi’nin arşivinde yer almaktadır.

17 Bkz. Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 54.

Yine İkiçeşmelik semtinde hemen caddenin kenarında yer alan tarihi Asmalı Mescit'te yaptığı vaazların etkisinde kalan cemaatin sayısı gittikçe artmıştır. Ahmed Kâzım Eymür'ün bu tesirli hitâbetinin etkisiyle sohbet meclisine özellikle de gençlerin teveccüh göstermesi bazı sosyalist dernekleri rahatsız etmiş; hatta iki kişi vaazlarından vazgeçmesi konusunda onu tehdit etmiştir. Fakat bütün bu girişimler boşuna uğraşlardan öteye geçmemiştir.¹⁸

Ahmed Kâzım Eymür Efendi'yi tanıyanlar onun mütevâzı ve mahfiyet sahibi fitratının yanında heybet, vakar ve ciddiyet dolu bir duruşunun da olduğunu ifade ederler. Latîf ve müşfik şahsiyetiyle etrafındakiler tarafından çok sevilen bir kimse olduğu anlatılmaktadır.¹⁹ Tekke muhitinde "Ahmed Baba" ve "Ahmed Dede" olarak anılmıştır. Kendi yazdığı notların altına da "Rifâî Fukarâsı Şeyh Ahmed Dede" olarak ismini belirtmiştir.²⁰

Vefat edeceğini önceden hisseden Ahmed Kâzım Eymür Efendi, daha hastalanmadan önce kızı Serpil Hanım'a "Telaşlanmayasın ama bana iki buçuk yıl çile görünüyor" demiştir. O dönemlerin siyasi çalkantılarına göre düşünüp bir hapis hayatı olacağını zanneden ailesi zamanla bu çileden kastının hastalık olduğunu anlamışlardır.²¹

Vefat etmeden önce damadı Mehmet Bey'den bir kâğıda "135 FU" diye yazı yazmasını istemiş, damadı buna bir anlam verememiştir. Vefatından sonra anlaşılacaktır ki 135 rakamı vefat ettiği gün olan 13 Mayıs'a işaret ederken, "FU" da son yolculuğuna uğurlanırken yanında bulunan ve gerekli işlemleri yerine getiren kişilerin baş harfleridir. Cenâzesi yıkanırken etrafa çok güzel bir koku yayıldığı hatta birçok kişinin bu kokuyu cenaze merâsimi boyunca uzun bir müddet hissettiği nakledilmektedir.²² 1981'de

18 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 41.

19 Güler Eymür ile mülâkât, "Ahmed Kâzım Eymür Efendi"; Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 12.

20 Bk. Şekil 23.

21 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 76.

22 Güler Eymür ile mülâkât, "Ahmed Kâzım Eymür Efendi".

vefat eden Ahmet Kâzım Eymür Efendi’nin kabri İzmir Bornova Işıkkent Mezarlığı’ndadır.

Şekil 5. Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin kabri²³

1.1. Tahsil Hayatı

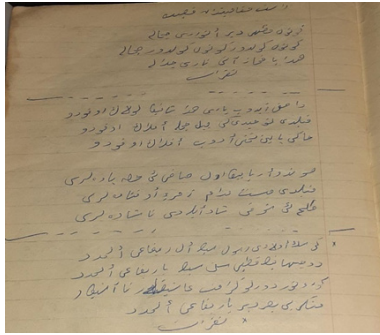
Dönemin siyâsi konjoktürü, seferberlik ile yoksulluğun getirdiği geçim derdi sıkıntısı ve tedrisat imkanlarının kısıtlı olması, Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin tahsil hayatının önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Bu sebeple okuma-yazmayı Gaziemir’de dört yıl süren askerlik döneminde öğrenebilmiştir. Fakat ilme olan muhabbeti ve merakı büyük bir gayretle onu bu alanda kendisini geliştirmeye; tanıştığı yetkin hocaların ders hallerinde bulunmaya sevk etmiştir. Yetişmesinde en büyük emeği olan hocalarından birisi de Hasan Efendi’dir. Medine’de verdiği vaazlara dair bir ses kaydında kendisinin 35 yaşlarında iken çok kıymetli bir âlimden ders

23 Şâhidesinde “Emmâreye yüz verme, âdeme düşmandır o” diye kendisine nispet edilen kısa bir nutuk vardır (Makalenin ilerleyen sayfalarında “Nefisler, Makamlar ve Rütbeler” başlığı altında nutkun tam hali yazılıdır). Bkz. Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 83.

aldığını belirtmesinden hareketle o yaşlarda ilimle meşgul olduğu anlaşıl-
maktadır.²⁴

Osmanlı Türkçesi ile defterine yazdığı yazılar, ilahi notları, yine ken-
di özel kütüphanesinde bulunan Osmanlıca eserler, Ahmed Kâzım Eymür
Efendi'nin ilim ve irfana olan muhabbetinin bir başka vesikasıdır. Latin
harflerine yabancılık çektiği el yazısı ile yazdığı notlardan anlaşılmaktadır.
Yazı için daktiloyu tercih etmesi de bu yüzden olsa gerektir.²⁵

Şekil 6. Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin Osmanlıca yazdığı defterinden bir örnek

Yine Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin “Okunacak Kitaplar” başlığı
altında listelediği eserlerden yola çıkarak onun hem klasik İslâmî kaynak-
ları hem de güncel olanları takip ederek asrın çeşitli ilmî, itikâdî ihtiyaç-
larını karşılamaya yönelik yazılan kitaplardan istifade etmeyi hedeflediği
anlaşılmaktadır. Söz konusu listede tefsirden hadîse, fıkhıtan tasavvufa,
kelamdan İslam tarihine, edebiyattan bilim ve teknike kadar birçok alan-
dan eserler yer almaktadır. Bu eserleri listelemiş olması, hem dönemdeki
bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra aktüel meseleleri de ihtivâ eden
çeşitli güncel yayınları takip etmeye özen gösterdiğinin hem de gençliğin-
de bazı mâniâlar sebebiyle gerçekleştiremediği ve açlığını hissettiği ilmî
çalışmaları telâfi etmeye yönelik çabasının bir örneğidir. Listede dikkat

24 Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin Medine vaazından bir kesit (70'li yıllar). Bu sohbet kaydı Hüseyin
Enes Yeşil'in arşivinde muhafaza edilmiştir.

25 Ahmed Kâzım Eymür Efendi'ye ait bu deftere Hüseyin Enes Yeşil'in arşivinden ulaşılmıştır.

çeken eserlerden bazıları şunlardır: Ali Fikri Yavuz’un “Kur’ân-ı Kerîm Meâli”, İmam Buhârî’nin “Zübdetü’l-Buhârî”si, İmam Nevevî’nin “Riyâzu’s-sâlihîn” ve “Ezkâr”ı, Abdülkerim Kuşeyri’nin “Risâle”si, Mahmud Sâmi Ramazanoglu’nun “Dua ve Zikirler”i, Ömer Ziyâuddin Dağıstânî’nin “Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar”ı, Mehmet Dikmen’in “Tasavvuf ve Hikmet Işığında İslam İlmihâli”, Ahmed er-Rifâî’nin “el-Burhânü’l-Müeyyed” ve “Hâletü Ehl’il-Hakika Ma’allâh”ı, M. Asım Köksal’ın “İslam Tarihi”, Kenan Çıgman’ın “İnançlar”ı, Ahmed Eflâkî’nin “Menâkıbu’l-Ârifîn”i, Bediüzzaman’ın “Risâle-i Nûr”u, Ömer Nasûhî Bilmen’in “İslam İlmihali” kitabı, “Bilim ve Teknik: İlahiyat” serisi.²⁶

1.2. Tasavvufi Eğitimi

Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin vaaz kayıtlarında kendisiyle ilgili bahsettiği hususlardan hareketle küçük yaşlardan beri peygamber ahlâkıyla hemhâl olduğu ve tasavvufi neşvenin içinde yetiştiği anlaşılmaktadır.²⁷ İlk manevi terbiyesini Hacı Hasan Efendi’den almış, Akhisarlı Mustafa Tıgılı Efendi, Hamamcı Gâlip Dede, Şekerci Refik Efendi gibi birçok ilim ve irfan ehliyle de görüşme imkânı bulmuştur.²⁸

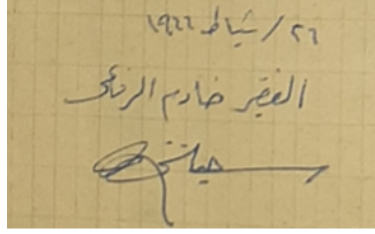
Tasavvufi eğitime kaç yaşında başladığı ile ilgili bilgilere dair en isâbetli vesika yine kendi notları arasında 26 Şubat 1922 yılına düştüğü kayıttır. Burada “el-fakîr hâdimu’r-Rifâî” diye beyân edilen yazıdan ve imzadan hareketle henüz on yedi yaşlarındayken Rifâiyye müntesiplerinin arasına dâhil olduğu, dolayısıyla çok erken bir tarihte tasavvufî hayatın içinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

26 Listelenen eserlerin yazıldığı bu evraklara, H. Enes Yeşil’in arşivi vesilesiyle ulaşılmıştır.

27 Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin hac kafillesi görevlisi olarak yaptığı vaazlar ve İzmir’in çeşitli camilerinde icrâ ettiği sohbet kayıtları H. Enes Yeşil’in özel arşivinde muhafaza edilmiştir.

28 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 12.

Şekil 7. 26 Şubat 1922 tarihli not²⁹

Ahmed Baba'nın Entekkeliler'in müdavimi Tığlı Baba³⁰ ile bir karşılaşmalarına (1962 yıllarında) şahit olan kızı Ayşe Münevver Hanım şöyle anlatır:

“Dokuz yaşlarımdaydım. Bir gün rüyamda nur yüzlü yuvarlak çehreli, iri bal rengi, kara gözlü bir ihtiyar gördüm. Uyandım ve bir süre sonra kapı çaldı. Kapıyı açtığımda rüyadaki adamı karşımda gördüm ve irkildim. Yanında da kısa boylu çarşafı bir hanım vardı. Adam heybetli ama mütebessim bir zât idi. ‘Baban evde mi?’ diye sorunca ‘sen, rüyadaki dede!’ dedim ve onu içeri girsin diye kolundan çektiirmeye başladım. Babam ve annem onları görünce büyük bir sevinçle karşılayıp son derece hürmet ve muhabbet gösterdiler. Tığlı Baba Entekkeliler'in müdâvimlerindendi ve babam imkân buldukça beni de Manisa'ya götürürdü. Hatta Ali Fezyi Efendi'nin kızı Atike ile de orada tanışmış ve arkadaşlık yapmışım”.³¹

Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin Kâdirî ve Uşşâkî büyüklerinden de feyz aldığı hatta onlardan da icâzetli olduğu nakledilmektedir. Fakat irşadını Rifâiyye-Ma'rifiyye tarîki üzere gerçekleştirmiştir. İcâzetnâmede şeyhi Ali Fezyi Efendi'nin not düştüğü tarihten hareketle Ahmed Kâzım Eymür Efendi'ye 9 Rebiu'l-âhir 1389/25 Haziran 1969'te icâzet verildiğini tahmin edebiliriz.

29 Bu vesikaya Hüseyin Enes Yeşil arşivinden ulaşılmıştır.

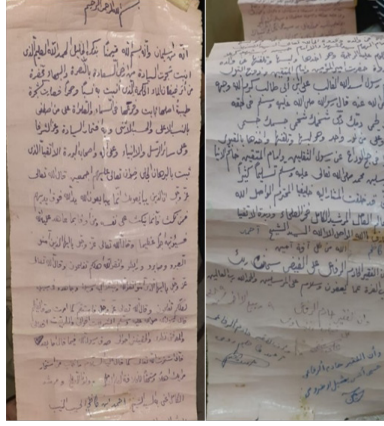
30 Burhan yaptığından ötürü “Tığlı” lakabıyla tanınmış olabilir. Ayrıca Tığlı Baba'nın İkiçeşmelik'te de burhan yaptırdığı bilinmektedir

31 Ayşe Münevver Kıdak, “Ahmed Kâzım Eymür Efendi”.

Şekil 8. Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin verdiği icâzetnâmenin yer aldığı gümüş mahfaza³²

Şekil 9. Ahmed Kâzım Eymür Efendi’ye ait icâzetnâmenin baş ve son tarafları³³

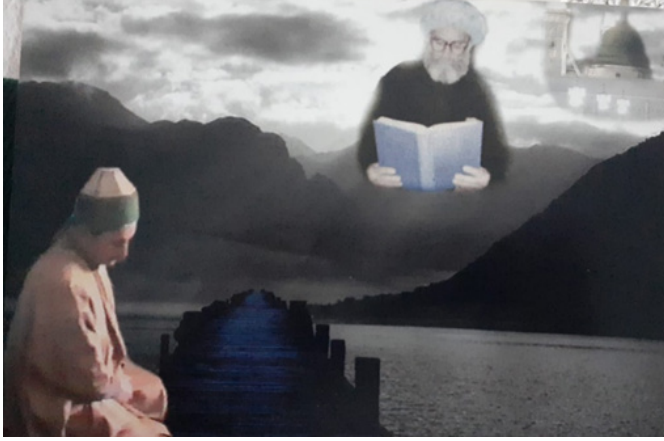
Ahmed Kâzım Eymür Efendi, Hüseyin Enes Yeşil ile babaannesinin intisâbı vesilesiyle Kadifekale’de tanışmışlardır. O sıralarda henüz 9-10 yaşlarında olan Hüseyin Enes Efendi, Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin manevi iltifatlarına mazhar olmuştur. Hüseyin Efendi bu ilk karşılaşma ile ilgi-

32 Hocası Ahmed Kâzım Eymür’ün teslim ettiği bu emanetler Hüseyin Enes Yeşil’de muhafaza edilmektedir.

33 Ali Feyzî Efendi’den Ahmed Kâzım Eymür Efendi’ye verilen bu icâzetnâme halefi Hüseyin Enes Efendi’ye intikal ederek günümüze kadar gelmiştir. Zira kendisi henüz hayattayken Hüseyin Enes Efendi’ye bu icâzetnâmeyi teslim ederek kendisinden sonra bu irşadi yürütmesini istemiştir. Bu nedenle resimde de görüldüğü üzere icâzetnâmede Ali Feyzî Efendi ve Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin imzaları dışında Hüseyin Enes Efendi’nin de ismi ve imzası yer almaktadır.

li hatırasını anlatırken hocasının ona “Benim evladım olur musun? Sana bisiklet alırım” dediği anı hiç unutamadığını ifade etmektedir. Ev ahâlisi olarak buldukları bu sohbetin içeriğine dair konuşmaları hatırlamaktan çok Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin kendisine çok heybetli görüldüğünü ve kendisinde uyandırdığı büyük tesirin sonraki süreçte de devam ettiğini dile getirmiştir.³⁴

Şekil 10. Hüseyin Enes Yeşil Efendi ve hocası Ahmed Kâzım Eymür Efendi³⁵

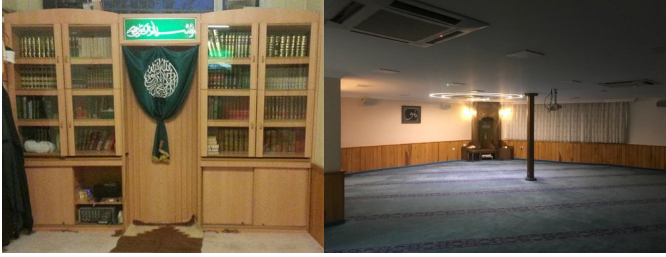
Hüseyin Enes Efendi’ye henüz 15 yaşlarındayken Kadifekale’deki iki katlı olan hânelerinin alt katında yapılmak üzere zikir meclisi akdetme yetkisini vermiştir. Açılışın Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin iştirakiyle gerçekleştiği bu dergâhta zikirler cumartesi geceleri ihyâ edilirdi. Ahmed Kâzım Eymür Efendi, Kadifekale dergâhının açılışına Manisa’daki şeyhi Ali Feyzi Efendi’yi de davet etmiştir. Fakat Ali Feyzi Efendi ani rahatsızlığı sebebiyle bu davete icâbet edememiştir. Şeyhi Ali Feyzi Efendi’yi ziyaret etmek için sık sık Manisa’ya uğrayan Ahmed Kâzım Eymür Efendi, o zamanlar küçük yaşta olan talebesi Hüseyin Enes Efendi’yi de yanında götürmüştür.³⁶

34 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 26-27.

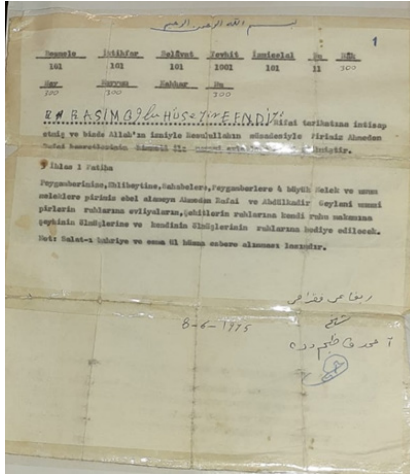
35 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 46.

36 Hüseyin Enes Yeşil, “Ahmed Kâzım Eymür Efendi” (Görüşmeci: Fatma Üresin, görüşme not alınarak kaydedilmiştir, 13 Kasım 2022).

Şekil 11. Hüseyin Enes Efendi’nin açtığı Kadifekale (sol) ve Yeşilyurt Dergâhları³⁷

Şekil 12. Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin halefi Hüseyin Enes Efendi’ye verdiği intisap belgesi³⁸

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, hastalığının iyice ızdırap verdiği süreçlerde büyük bir şükür ve sabır örneği sergilemekle beraber tekkedeki zikirlerin devam etmesini de sağlamıştır. Manevi eğitimine hususi olarak ihtimam gösterdiği, o sıralarda henüz 17 yaşlarında olan dervişi Hüseyin Efendi’yi tekkedeki zikri icrâ etmesi için tayin etmiştir. Zikir halkasının tertip edilmesinde Hüseyin Efendi’yi vazifelendirmesi ilk değildir. Daha

37 Kadifekale Dergâhı, bölgedeki geniş çaplı kentsel dönüşüm faaliyetleri sebebiyle günümüzde ayakta değildir. Yeşilyurt Dergâhı ise 2012 yılından itibaren aktiftir.

38 Bu intisap belgesine Hüseyin Enes Yeşil’in özel arşivinden ulaşılmıştır. Söz konusu intisap kâğıdı 8 Haziran 1975 tarihli olup Şeyh Ahmed Kâzım Efendi’nin imzasını hâvidir.

sağlığındaiken de zikri başlattığında yanına Hüseyin Efendi'yi alır ve bazen de zikri tamamen ona devrederdi. Dervişânın içinde onun yetişmesine yönelik özel bir gayret gösterdiği herkesçe biliniyordu. Hayatta iken görülen manevi işaretler de kendisinden sonra onun postnişin olacağını habercisi olarak yorumlanmıştır.³⁹

1.3. Mûsikîşinaslığı

Ahmed Kâzım Eymür Efendi mûsikîşinaslığı ile de tanınmaktadır. Yanık ve billur bir sese sahipti. Aldığı mûsikî eğitiminden dolayı ilahi ve kasideleri kendine has bir üslup içinde çeşitli makamlarda seslendirirdi. Özellikle de kadife sesiyle okuduğu mevlitlerle tanınmıştır. Herhalde Entekkeliler'in müşterek özelliği olsa gerek, Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin sesi de dinleyenlerde büyük bir tesir uyandırırdu.⁴⁰ Entekkeliler ocağında yetişen ve "Mevlidi Süleyman Çelebi yazdı, Hasan Rıza Efendi okudu"⁴¹ diye adından övgüyle bahsedilen Rifâî-Ma'rifî Said Paşa imamı gibi onun da sesiyle dinleyenleri tesiri altına aldığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Ahmed Kâzım Eymür Efendi, kendisinden önceki meşâyihinin sadece âdâb ve erkânının değil aynı zamanda seslerinin de vârisidir.

Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin mûsikî alanında yetiştirdiği talebeleri de vardı. Onlara seslerini doğru kullanma, mûsikî makamlarını tahsil, kaside ve ilahileri meşk gibi hususlarda eğitim vermiştir.⁴² Daktiloyle yazdığı notlar içinde de ilahileri makamlarına göre sırasıyla listelediği görülmektedir. Yine kendisinden kalan, 30 sayfalık bir defterde, bir kısmı ilahi ve kasidelerden oluşan notlar bulunmaktadır. Muhtemelen bu notlar, zikir esnasında okunacak olan ilahilerin listesiydi. Ahmed Kâzım Eymür Efendi,

39 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar 2*, 68.

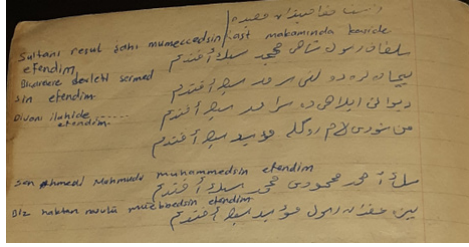
40 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar 2*, 12.

41 Uğur Derman, "Said Paşa İmamı", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 520.

42 Hüseyin Enes Yeşil, "Ahmed Kâzım Eymür Efendi".

ilahileri rast, sabâ, hicaz, hüzzam makamı gibi çeşitli makamlara ayırarak ayrı bir başlıkta kayıt altına almıştır.⁴³

Şekil 13. Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin kaleme aldığı ilahi defterinden notlar⁴⁴

2. Eserleri

Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin nefis mertebelerini anlatmak üzere kaleme aldığı fakat ömrü vefa etmediği için tamamlayamadığı bir risâlesi ile hac intibâlarını aktarmak için tuttuğu notlardan müteşekkil defteri vardır. Bu defterin büyük bir kısmını çeşitli makamlara tahsis edilen ilahi ve kasideler oluşturmaktadır.

2.1. “Nefisler, Makamlar ve Rütbeler”

“Nefisler, makamlar, rütbeler” diye ismini verdiği bu eserini vefat etmeden beş yıl önce yani 1976 yılında yazmaya başlamış fakat hastalığı vesâire sebeplerden henüz tamamlayamadan vefat etmiştir. Bu nedenle nefis-i emmâre bahsini şerh ettikten sonra diğer altı mertebeyi ve muhtevâsını yazamamıştır. Bu yazılar, Sibel Öztürk’ün kaleme aldığı, Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin hayatını anlatan edebî eserde derlenmiştir.⁴⁵ Sözlerine besmeleden sonra sekiz satırlık yazdığı bir şiiriyle başlar:

Emmâreye yüz verme

Âdem’e düşmandır o

43 Bu defter Hüseyin Enes Yeşil’in özel arşivinde muhafaza edilmektedir.

44 Resimdeki kâğıtta “Sultân-ı rüsûl şâh-ı müceccedsin Efendim” ilahisinin sözleri yer almaktadır.

45 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 84-98.

*Kim ki ona kıymet verir
Dû cihan pişmandır o
Gerçi her şey Hüdâ'dandır
Takkîre bühtân etme sen
Teddîrde kusur etme
Kendin boşal kendin dol⁴⁶*

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, girizgâh kısmında eseri, nefsin mertebeleri ve özelliklerini bilmeyenlere öğretmek gâyesiyle yazdığını beyân eder. Onun yaşadığı çağ fennî ilimlerin dinî ilimleri gölgede bıraktığı; insanların bilim popülerliğinin, pozitivizm ve sekülerizmin etkisinde kaldıkları bir dönemdir. Bu vesileyle bulunduğu devrin zihniyetine dikkati çekerek risâlesinin sadece Müslümanlara değil bütün insanlara hitâben olduğunu açıkça ifade eder ve muhatabını tefekküre sevk eden bir muhasebeyle baş başa bırakır: “Asrın fenni ile iftihar ediyorsun, neden kendinin kim olduğunu düşünmüyorsun? Şu dünyaya nereden geldin, ne için geldin, nasıl geldin, burada senin ne gibi vazifelerin var?”

Yusuf sûresindeki 53. âyet-i kerîmeye işâret ederek nefsin insanı aziz edebileceği gibi eğer dizginlenmezse rezil ve rüsvâ edebileceğini de ifade eder ve hemen akabinde yaratılış sırrı olan Resûlullah (sav)’in nurundan bütün mevcûdâtın halk edildiğini izah eder.⁴⁷

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, yedi nefis mertebesini sırasıyla beyan etmeden önce esasında bu makamların da fevkinde pek çok manevi rütbenin olduğunu ifade eder. Nitekim Allah Teâlâ 124 bin peygambere ayrı ayrı makamlar ve rütbelere verdiği gibi velâyet sahiplerine de sayısız mevkiiler bahşetmiştir.

Risâlede nefis-i emmârenin sıfatları 20 madde olarak tasnif edilmiştir. Ahmed Kâzım Eymür Efendi, nefis-i emmâreye dört zümrenin hizmet ettiğini söyler. Bunlar sırasıyla iblisler, kâfirler, münâfıklar ve fâsıklardır.

46 Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin mezar taşında aynı şiir yer almaktadır. Bkz. Resim 4.

47 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar 2*, 85-86.

Aslında bahsettiği konular birçok tasavvuf metinlerinde karşılaşılan bilgilerdir fakat bu eseri farklı kılan Ahmet Kâzım Eymür Efendi’nin düşünmeye sevk edici bir şekilde modern dünyada bir dervişin karşılaşılabileceği imtihanlardan da örnek vererek konuyu şerh etmesidir. Bazen bu örnekler kendi tecrübesine veya yakın çevresinde müşâhede ettiklerine dayanmaktadır. Örneğin hased konusunda şahit olduğu bir vâkıyı şöyle izah etmektedir:

Anne-babasının üzerinden parazit (gibi) geçinen bir evlat (vardı). Annesi kardeşine bir istikbal hazırlamak istedi, bu evlat ne derse beğenirsiniz? “Hele ona bir yardım elini uzatın! Ötesini siz düşünün bakalım ne olur?” Fakat kıskanan huzursuz, kıskanılan mesut(tu). Kıskanç kardeş hasetliğinden kendisini içkiye verdi, hem kendisini hem de aile efradını perişan etti.⁴⁸

Diğer taraftan Ahmed Kâzım Eymür Efendi hevâ kavramını mâlâyânî kelimesiyle ilişkilendirerek, dünya ve ahiret açısından hiçbir fayda sağlamaayan lüzumsuz meşguliyetlerle uğraşmayı, Hak’tan gafil olmaya sevk edici şeyleri seyretmeyi, dinlemeyi ve hatta düşünmeyi bu kapsamda değerlendirmiştir. Ayrıca, yobazlık kavramını, toplumda yaygın olarak anlaşıldığı şekilden farklı olarak yorumlamış; yüksek tahsil yapmış olmalarına rağmen hevâsına kapılan kimselerin gerçek mânâda yobaz olduklarını ifade etmiştir. Zira bu kişiler ne dünya ne de ahiret için müspet ve yararlı iş ortaya koymamışlardır.⁴⁹

2.2. “Hac Yolculuğu Notları ve İlahi Defteri”

Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin kâfile başkanlığını yürütürken bu vesileyle on defadan fazla hacca gittiği nakledilir. Çoğunda Ramazan umresi niyetiyle çıkılan yolculuk hac vazifesini de ifâ etmek üzere hayli uzun müddet almış hatta bazen bu süre altı ayı bulmuştur. Geride kalan dervişân ve sevdiklerinin sitemlerine karşı “Peygamber Efendimiz (sav) beni sürekli davet ediyor; o çağırınca gitmeden nasıl durabilirim” demiştir.⁵⁰

48 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 91.

49 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 93-94.

50 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 48.

Eskiden Haremeyn'e kara yoluyla gidildiği için Ahmed Kâzım Eymür Efendi, burada müşâhede ettiklerine dair tuttuğu notlardan müteşekkil, hacı adaylarına kısa ve muhtasar bir hac rehberi yazmayı planlamıştır. Yine hac güzergâhındaki hatıralarına dair notları günümüze ulaşan bir defterde yer almaktadır. Okumakta güçlük çektiğimiz bu yazılardan hareketle kâfiledeki kişilerin hac güzergâhında peygamber kabirleri ve velilerin türbelerini mümkün merteye ziyaret ettikleri anlaşılmaktadır. Mesela Halep'e atfen şunları yazmıştır: “Zekeriyya aleyhisselamı ziyaret ettik. İmam yalnız(ca) farzı kıldırıldı, gitti”. Şam'la ilgili “Şeyh Miskin Camisi'nde akşam namazı kıldık. Şeyh Miskin ile görüşmek nasip oldu bu sene de” şeklinde notlar almıştır. Suûdî (Arabistan) başlığıyla kaleme aldığı notlarda ise şunlar yazılıdır: “Arabistan hududuna geldik. Hudut kapalı, bekleme(ye) mecbur olduk. Çöl soğuk, hudut soğuk, sabaha kadar çivi kesildik. Sabah oldu, hudut açıldı, içeri girdik”.⁵¹

Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin bu notları, hac rehberi şeklinde yazmak istediği kitaba eklemek üzere tuttuğunu düşünmekteyiz. İçinde farklı makamlarda okunan ilâhilerin de olduğu defter, Osmanlıca olup kendi el yazısıyla yazılmıştır. Defter, üzerinde detaylı bir çalışma gerektiren bir vesîka olup yaklaşık 30 sayfadan müteşekkildir.

3. Diğer Tasavvuf Mensuplarıyla İlişkisi

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, İzmir'deki diğer sûfî çevreleriyle de yakın bir temas içerisindeydi. Hatta Uşşâkî şeyhi Tabakçı Mehmet Efendi ve yine bir velî olan Sarı Mehmet Efendi ile manevi kardeştiler. Rivâyete göre üç velî hayattayken, kim önce vefat ederse berzah âleminden haber verecek diye anlaşmışlardır. İlk vefat eden Sarı Mehmet Efendi olmuştur. Ahmed Kâzım Eymür Efendi'ye merak edilerek bu durum sorulunca “Bu bir sırdır” diyerek açıklamamıştır.⁵²

51 Okumakta zorlandığımız kısımlarda yardımcı olan Dr. Erkan Övüç'e teşekkür ederim.

52 Hüseyin Enes Yeşil, “Ahmed Kâzım Eymür Efendi”.

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, İzmir’deki diğer tekkelerin zikir meclislerine katılmaktan da geri durmamıştır. Aralarında manevi bir ünsiyet kurulduğu anlaşılan Ballıkuyu’daki Rifâi-Kâdirî dergâhının şeyhi Sabri Baba’ya çok hürmet eder; perşembe günleri tekkede tertip edilen zikir meclislerine imkânı nisbetinde misafir olarak iştirak ederdi.⁵³ Yine Ahmed Baba’nın Soğukçeşme’de Hayati Baba’nın⁵⁴ dergâhına da zaman zaman uğradığı ifade edilmiştir. Fakat intisabı Feyzi Efendi’yle tanışması üzerine Entekkeliler Marifî dergâhına olmuştur.⁵⁵

4. İkiçeşmelik Dergâhı’nın Mimârî Özellikleri ve Bulunduğu Çevre

İkiçeşmelik Dergâhı, ismini bulunduğu semte nisbeten almıştır. İkiçeşmelik, 19. yüzyılın sonlarına doğru özellikle Müslüman Türk ailelerinin mesken olarak tercih ettiği semtlerden biridir.⁵⁶ Târihî İkiçeşmelik sokakları İzmir’in elit kesiminin meskûn olduğu bir bölgeydi. Fakat daha sonrasında göç alan İzmir’de bu semtin çehresi de gittikçe değişmiştir. İzmir’in en eski yerleşim yerlerinden biri olarak dar sokakları ve küçük evleriyle meşhur olan bu semtin günümüzdeki sâkinleri ise genel olarak maddî imkanlardan yoksun kimselerden oluşur.

Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin açmış olduğu İkiçeşmelik Dergâhı, bulunduğu muhitte tasavvuf kültürünün şekillenmesinde büyük bir role sahiptir. Tekkenin zikir günlerinde hem bulunduğu semt ve mahallelerden hem de İzmir’in diğer ilçelerinden gelen müdâvim dervişleri olmuştur. Tekkedeki zikir meclisi erkekler için pazartesi günleri tertip edilirken cuma

53 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar 2*, 28-29.

54 Hayati Efendi’ye dair yapılan çalışmalar için bkz. Seyyid H. S. Hayati Altuğ, *Fakirullah es-Seyyid H. S. Hayati Altuğ Tarihçe-i Hayatı ve Rufâiyye ve Kâdirîyye Tarikatı Yolu* (Konya: Damla Yayıncılık, 1989), 1-304; Mehmet Demirci, “İzmir’de Bir Rifâi Şeyhi Süleyman Hayâtî Aktuğ (Hayâtî Baba)”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 188 (Ekim 2018), 47-52; Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar 2*, 28-29.

55 Aşşe Münevver Kıdak, “Ahmed Kâzım Eymür Efendi”

56 Melih Gürsoy, *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmir’imiz* (İstanbul: Metis Yayıncılık, 1993), 148.

günleri hanım dervişlere tahsis edilirdi.⁵⁷ Tekkenin küçük olması sebebiyle Pazartesi zikirlerine bayanlar katılamaz fakat semâhanenin yanındaki küçük odaya bazen misafir olarak birkaç hanım kabul edilirdi. Cuma günleri Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin refikası Muazzez Hanım zikir halkasını yönetirdi.

İkiçeşmelik Dergâhı, küçük bir tekke hüviyetinde olup, günümüzdeki konumu itibariyle Konak'ın İkiçeşmelik semtinde Tuzcu mahallesi 776 sokakta yer almaktadır. Tekke, Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin satın aldığı bahçeli bir evden dönüştürülerek inşâ edilmiştir. Âilesiyle ikâmet etmek üzere satın aldığı evinin bir bölümünü kendisine verilen hilâfet ile tekke faaliyetlerine tahsis eden Ahmed Kâzım Eymür Efendi, ihtiyaç gereği evin bahçesine iki katlı küçük bir ev de inşâ ederek tekkenin müstakil bir bina haline bürünmesini sağlamıştır. Ayrıca, evinden dönüştürdüğü bu tekkeyi zikir meclislerinin tertip edilmesi vb. hizmetler için vakfetmiş ve yakınlarına da bu hususa riâyet edilmesi hususunda vasiyette bulunmuştur.⁵⁸

57 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 10.

58 Güler Eymür ile mülâkat, "Ahmed Kâzım Eymür Efendi" (10 Kasım 2022).

Şekil 14. İkiçeşmelik Dergâhı’nın avlusu⁵⁹

İkiçeşmelik Dergâhı iki katlı bir yapıya sahiptir. Tekkenin dış kapısıyla bahçe kapısı arasında oldukça dar ve küçük bir avlu vardır. Hemen sağ tarafta Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin âilesiyle ikâmet ettiği hâneye ulaştıran küçük bir merdiven bulunmaktadır. Tekkenin giriş kapısı alçak tavadır ve bu kapıdan zemin kata giriş sağlanmaktadır. İçeride sol tarafta dar bir hole bitişik olarak bir mutfak yer alır. Kapıdan içeriye girildiğinde hemen birkaç metre uzaklıkta tekkenin semâhâne kısmına çıkmak için bir merdiven vardır. Yukarıda semâhâne girişinden önce de küçük bir koridor bulunmaktadır. İlk haliyle sınırlı bir alana sahip olan semâhâne kısmı sonradan bir odanın daha eklenmesiyle genişletilmiştir.

59 10.11.2022 tarihinde kendi fotoğraf çekimlerimiz ile gerçekleştirilmiştir.

Şekil 15. İkiçeşmelik Dergâhı'nın restore edilmeden önceki hali⁶⁰

Şekil 16-17. İkiçeşmelik Dergâhı restore edilmiş hali⁶¹

60 2023'ten önce çekilen bir resim.

61 2023'te kendi imkanlarımız ile çekilen resim.

Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin İkiçeşmelik Dergâhı’nın bir köşesinde yer alan ve dervişâna biraz gizemli gelen küçük bir odası vardı.⁶² Şeyh odası olarak tabir edebileceğimiz bu oda, nâdiren ve hususî olarak yapılan görüşmeler ile sohbetler haricinde dervişânın girmedığı özel bir mekândı. Daktilo ile yazdığı evrakların ekserisini de bu odasında yazmıştır.

5. İkiçeşmelik Dergâhı’nda Zikir Âdâbı

Ahmed Kâzım Eymür’ün seyr u sülûk eğitiminde izlediği usûl, tarikât âdâbına yönelik tutumları, zikir ve burhan gibi ritüeller hususunda diğer Ma’rifî şeyhleriyle ortak yönleri veyahut farklılıklarının olup olmadığına dair meseleler merak konusudur. Diğer Ma’rifî tekkelerindeki gibi İkiçeşmelik Dergâhı’nda da cehrî zikir yapılmıştır. Rifâî geleneğini yaşatması yönüyle tekkede oldukça tempolu ve hareketli zikirler icrâ edilmiştir. Bu zikirler zâkirlerin okuduğu kaside ve ilâhiler iştirak etmiştir. Bazı zikir gecelerinde semâ da yapılmıştır.⁶³

Şekil 18. Ahmed Kâzım Eymür Efendi İkiçeşmelik Dergâhı’nda dervişlerle beraber⁶⁴

62 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 34

63 Bk. Şekil 19.

64 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 15.

Şekil 19. Ahmed Kâzım Eymür Efendi ve semâ eden dervişler⁶⁵

Ahmed Kâzım Eymür Efendi yazdığı notlardan birinde dergâhtaki zikir adabına yönelik şunları zikreder: “Dergâhın mihrâbı kesinlikle bozulmamalıdır. Yine zikir günlerinde herhangi bir değişiklik yapılamaz. Ayrıca dergâhın usûlü, zikirleri, ilâhileri, erkâmı ve duası hiçbir sûretle tağyîr edilemez. Değiştirenler bundan mesûl olur.”⁶⁶

İkiçeşmelik’te zikir hem kuûdî hem de kıyâmî olarak tertip edilirdi. Kur’ân-ı Kerîm’den bazı sûrelerin, Seyyidü’l-İstiğfar, Salât-ı Bahriye, İsm-i A’zam, Esmâü’l-Hüsna’nın ve çeşitli tesbihatların içerdiği bir girizgâhtan sonra tevhîd zikrine başlanırdı. Tevhîd zikri kuûdî olarak icrâ edilirken kıyâmda “ism-i celâl” okunurdu. “Hû” ve “Hayy” esmâları da kıyamda okunan esmâlardandır.⁶⁷

65 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 15.

66 Bu bilgiler Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin daktiloyla yazdığı kâğıtlardan birinde mevcuttur. Belgelere Hüseyin Enes Yeşil’in özel arşivinden ulaşılmıştır.

67 Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin 1980 tarihinde icrâ ettiği bir zikir meclisinin ses kaydından hareketle yazılmıştır. Bu kayıtlar Hüseyin Enes Yeşil Efendi’nin arşivinde muhafaza edilmektedir.

Yine zikir gecelerinde Gülbank-i Muhammedî⁶⁸ okuma geleneği yaygındır. Okunan Ma’rifi Gülbankı, Ehl-i beyte muhabbetin izhârı olarak içinde Hz. Ali’nin ve on iki imamın isimlerinin yer aldığı kısa bir duadır.⁶⁹

Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin zikir meclislerinde okuduğu evrâdın ekseriyeti Ma’rifi meşâyihine ait mecmualarda, risâlelerde de yer almaktadır. Aynı zikir usûlünün tatbik edilmesi tekke geleneğine bağlılığa işaret eden başka bir önemli detaydır.⁷⁰ Zira meydân-ı Ma’rifi’de geçmişten günümüze hangi evrâdın okunduğu veyahut okunan evrâdın tebeddül edip etmediği merak konusudur.

Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin notlarından hareketle zikirden sonra mümkün mertebe Mülk sûresi okunur ve salavat getirilerek duaya başlanır. Duada zikirden hâsıl olan sevap, başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere peygamberler, sahabe, evliyâ, şühedâ ve sülehânın rûhâniyetlerine hediye edilir. Ayrıca Ahmed er-Rifâi, Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed el-Bedvî, İbrahim ed-Desûkî, Abdüsselam el-Esmer, Hacı Bayrâm-ı Velî, Halvetî, Celvetî, Şâzelî pirleri, Yahyâ-yı Şîrvânî, İbn-i Arabî, Şems-i Tebrizî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve bütün pîrânın rûhâniyetlerine bağışlanmak üzere kuttublardan başlayarak tarikat pîrlерinin isimleri sırasıyla zikredilir.⁷¹

Zikir gecelerinde tekkeye gelen dervîşâna Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin refîkası Muazzez Hanım’ın hazırladığı yemekler ikram edilirdi. Gelenler bu kadar zahmet etmemesini söylediklerinde “Zikirler dervîşlerin

68 Ma’rifi dervîşlerinin şedd-bend olma merâsiminde de gülbank okunması bir gelenektir. Bkz. Ali Sâbit b. Muhammed Ma’rifi, *Mecmua* (İzmir: Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, b-111000091933), 14a-14b; Diğer taraftan onu takip eden ve “sofracı gülbankı” diye tanımlanan bir dua terkibi daha vardır. Bkz. Ali Sâbit b. Muhammed Ma’rifi, *Mecmua* (İzmir: Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, b-111000091933), 20a-21a; Ahmed Vehbi Efendi’nin halifelerinden Hasan Rıza Efendi’nin bir risâlesinde de memâlik-i Muhammedîyye’nin fethi için ümmete hayır dualarının yer aldığı niyâz ve münâcaat içeren bir gülbank vardır. Bkz. Seyyid Hasan Rıza er-Rifâi, *Divançe* (İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, Y-1029), 9a.

69 Seyyid Ali Sâbit Ma’rifi’nin döneminde icrâ edilen bir gülbankın metninde de salavât-ı şerifelerin yanı sıra ehl-i beyt ve on iki imamı metheden seçili ibâreler zikredilmektedir. Bkz. Ali Sâbit b. Muhammed Ma’rifi, *Mecmua* (b-111000091933), 20a-20b.

70 Ali Sâbit b. Muhammed Ma’rifi, *Mecmua* (b-111000091933), 32b-35a.

71 Bilgilerin yer aldığı kâğıtlara Hüseyin Enes Yeşil’in özel arşivinden ulaşılmıştır.

düğün meclisidir; vuslat gününde ikram yapılmayacaksa ne zaman yapılacaktır?” demiştir.⁷² Öte yandan Entekkeliler Dergâhı’na özgü olan süt mevlidi⁷³ geleneğinin devamı olarak İkiçeşmelik Dergâhı’nda da Miraç gecelerinde zikirden sonra süt ikram edilmiştir.

Şekil 20. Miraç gecelerinde Ma’rifi Dergâhı’nda süt ikramı⁷⁴

5.1. Burhan

Batılı seyyahları dehşete düşürmesiyle bilinen ve hatıralarında burhana dair abartılı müşâhedelerinin aktarıldığı İstanbul’daki meşhur Rifâi Âsitânesi⁷⁵ kadar olmasa da belirli zikir gecelerinde İkiçeşmelik Dergâhı’nda da burhan icrâ edilmiştir. Oğlu Halil Eymür’ün aktardığına göre Ahmed Kâzım Eymür Efendi zikir esnâsında bazı dervişlerin -genelde yanak bölgesine- bu şişleri saplar ve çıkardığı yere dua okuyarak mühürlerdi.

Yine gül, İkiçeşmelik’te burhan merâsiminin alışlagelen ritüellerindedir. Ahmed Kâzım Eymür Efendi, ateş burhanı olarak da bilinen “Rifâi

72 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 16.

73 Bkz. Semih Ceyhan (ed.), *Türkiye’de Tarikatlar* (İstanbul: İsam Yay., 2015), 325; Mehmet Demirci, *İzmir’de Tasavvuf Kültürü* (İstanbul: H Yayınları, 2017), 60; Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 16.

74 Ma’rifi tekkelerinde bu geleneğe hâlâ devam edilmektedir. Resimde Yeşilyurt Ma’rifi Dergâhı’nda kandil gecesi vesilesiyle süt ikram edildiği görülmektedir.

75 Bkz. Muharrem Varol, “Oryantalist İmgelemin İnşasında İstanbullu Bir Tekke: Rifâi Âsitânesi”, *III. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Bildirileri*, ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah S. Gürkan (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015), 707-748.

gülü” ile icrâ edilen burhanı daha çok Demirci Ahmed Efendi’ye yaptırmıştır. Yine dergâhta Tığlı Baba’nın yaptırdığı burhanlara şahit olanlar da vardır. Bu tarikat cihazları zikir meydanında gösterilen şiş burhanı ve gül burhanının hazırlanması için demir bir mangala konularak ateşte akkor haline gelinceye kadar kızdırılır ve bu şekilde burhan icra edilirdi.⁷⁶

Ma’rifi âdâb ve erkânını konu eden risâlelerden yola çıkarak burhanın Ma’rifilerde yaygın olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷ Kartal âsîtanesi ve kendisine bağlı Demirci, Entekkeliler dergâhında şiş, topuz, Rifâi gülü ile burhan yapıldığı hatta burhana dair Rifâi-Ma’rifi alaylarının tertip edildiği nakledilmektedir.⁷⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu 1906-1912 yılları arasındaki Manisa’da geçen hatıralarını paylaşırken Entekkeliler’de icrâ edilen topuz burhanından da bahsetmektedir.⁷⁹ Entekkeliler’de icrâ edilen topuz burhanını İkiçeşmelik’te tercih edilmemiştir. Muhtemelen dergâhın küçük olması buna imkân tanımamaktadır.

6. İntisap Merâsimi

Tekkelerin zaman içinde bir dönüşüm yaşayarak yeni içtihatlarla gündeme geldiği veyahut usûl ve geleneklerle ilgili uygulamalarda farklılıklara gidildiği bilinen bir gerçektir. Bu sebeple Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin kendisinden önceki Ma’rifi âdâbı ve erkânını tatbik etmede nasıl bir hassâsiyet gösterdiği de merak konusudur.

Ma’rifiyye’nin piri Muhammed Fethu’l-Maârif’in (v. 1824) ve halefi Ali Sâbit Efendi’nin telif ettiği eserlere müracaat edildiğinde ondan bir buçuk asır sonra Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin de aynı geleneği birtakım

76 Yeşil, “Ahmed Kâzım Eymür Efendi” (13 Kasım 2022).

77 Ali Sâbit b. Muhammed Ma’rifi, *Mecmua* (b-111000091930), 29a-29b; Ali Sâbit b. Muhammed Ma’rifi, *Mecmua* (b-111000091933), 16a-17a.

78 A. Sedat Boyacıoğulları – Hasan, Alakese, *Her Yönü ve Her Şeyi ile Demirci* (İstanbul: Eko Matbaası, 1972), 247-248; Gürol Pehlivan, “M. Nuri Yörükoğlu’na Göre Manisa’da Tarikatlar ve Tekkeler”, *Sûfî Araştırmaları- Sufi Studies 2/4* (2011), 26-27; Necdet Okumuş, *Manisa Rifâi Dergâhı Entekkeliler*, 31.

79 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Anamın Kitabı* (İstanbul: İletişim Yay., 1983), 151-152.

nüans farkları dışında takip ettiği anlaşılmaktadır. Fakat bunların daha çok detaylar için geçerli olduğu, aslı unsurların ise herhangi bir değişiklik olmaksızın sürdürüldüğü ve genel çerçevenin dışına çıkılmadığı anlaşılmaktadır. Sözgelimi, müridin mürşide biatı sırasında uyulması gereken âdâb ve merâsimde de aynı hususlar gözetilmiştir. İkiçeşmelik dergâhında tarikata intisâb eden mürid, şeyhin görevlendirdiği bir meydancı eşliğinde şeyhin huzura çıkar. Meydancı dört makamı temsil eden dört kapı anlayışına binâen sırasıyla bu basamaklara ithâfen dervişle beraber selama durur. “Destûr yâ ehle’ş-şeriat es-selâmu aleykum ve rahmetullâhi ve berekâtuhû” diyerek ilk kapı addedilen şeriat kapısına temsili olarak selam verir. Bunları sırasıyla tarikat, marifet ve hakikat kapıları takip eder.⁸⁰ Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin uyguladığı bey’at erkânı da risâlelerde geçtiği şekildedir.

Selamlaşmadan sonra bey’at edecek olan sâlik, mürşid-i kâmilin huzuruna vararak onunla diz dize oturur. Meydancı bu sırada tevhîd zikrini “fa’lem ennehû lâ ilâhe illallâh” diye telkin ederek orada hazır bulunan bütün dervişânın da bu halkaya iştirak etmesini sağlar. Mürşid-i kâmil tevhîd zikrini fâtihâ çekerek sona erdirdiğinde yeni sâlik bütün dervişânla musâfaha ettirilir.⁸¹

7. Seyr u Sülûk Metodları

Ma’rifîyye’de Rifâilerin genelinde olduğu gibi seyr u sülûk eğitimi yedi esmânın şeyh tarafından telkin edilmesi sûretiyle gerçekleşir.⁸² Ahmed

80 Bkz. Muhammed Ebû Sâbit Ma’rifî, *Cevâhiru’l-Âşîkin el-Ârifîn-1* (İzmir: Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, b-111000091945), 3a.

81 Muhammed Ebû Sâbit Ma’rifî, *Cevâhiru’l-Âşîkin el-Ârifîn-1*, 3a.

82 Aslında bir Rifâilik metninde (Üsküdar Sandıkçı Tekkesi postişini Ali Haydar Efendi ve birçok zevâtin yer aldığı bir komisyonla yayınlanan *Hadîkatu’l-Usûl* adlı risâlede) Rifâilerin yedi esmâ usûlü yerine tevhîd ve ism-i celâl zikrine müdâvim oldukları, etvâr-ı seb’anın şeyh İbrahim Zâhid Geylânî’den tevârüs ederek meşâyih arasında yaygınlaştığı zikredilir. Bkz. Muharrem Varol, *Tekkede Zaman: Üsküdar’da Rifâi Sandıkçı Dergâhı ve Vukuât-ı Tekâyâ* (İstanbul: Dergâh Yay., 2017) 114-115; Ayrıca Ma’rifîlerde yedi esma dışında fûrû’ât esması da vardır. Bkz. Muhammed Ebû Sâbit Ma’rifî, *Vahdetnâme-i Fethû’l-Maârif* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_K.000850), 30a-30b; Yine bu *Vahdetnâme* nüshasının sonunda, eserden bağımsız olarak Şeyh Hasan Tâsin Efendi’nin bir müridine yazdığı esmâ kağıdı da yer almaktadır.

Kâzım Eymür Efendi de sâliklerini bu etvâr-ı seb’u usûlünü tatbik ederek yetiştirmiştir. “Sâliklerin Bilmesi Elzem Olan Hakikatler” başlığı altında yazdığı metinde her bir nefis mertebesine ait kavramları kısa ve öz şekilde maddelemiştir. Bu maddelerde nefis mertebesinin anahtarı, âyeti, nuru, sırrı, peygamberi, günü, yolu, sıfatı, hali, mahalli gibi özelliklere değinilerek bir tasnif oluşturulmuştur.⁸³ Buna benzer ama daha çok Ma’rifi kisveleri için kullanılan başka terkiplere önceki kuşak Ma’rifi meşâyihinin yazılarında da rastlanır.⁸⁴

Şekil 21. Nefis mertebelerine dair farklı kavramlar üzerinden yapılan tasnifle ilgili bir örnek⁸⁵

SIFAT VE HAKİKATLER	
SALIKIN ÖZELİĞİNDEN ÖZELİĞİNDEN	
1. mevlâna	--- yâni
2. ayet	--- ya ayet-i mevlâna'dır mevlâna'dır
3. ayet	--- ayet
4. âyet	--- Filâhî tenâzîl
5. peygamber	--- peyg
6. sâli	--- sâli
7. yâni	--- yâni
8. âfâk	--- âfâk
9. hâl	--- hâl
10. yâni	--- yâni
11. mevlâna	--- mevlâna
12. mevlâna	--- mevlâna
13. âyet	--- âyet
14. mevlâna	--- ifâk-âfâk peygamberi mevlâna
15. mevlâna	--- mevlâna
16. mevlâna	--- mevlâna mevlâna mevlâna
17. sâli	--- sâli
18. ayet	--- âyet-i mevlâna peygamberi mevlâna
19. âyet	--- âyet-i mevlâna mevlâna
20. mevlâna	--- mevlâna
21. mevlâna	--- mevlâna
22. mevlâna	--- mevlâna mevlâna mevlâna
23. sâli	--- sâli mevlâna mevlâna

Ahmed Kâzım Eymür Efendi'ye göre dervişlik, herkesin dışının kesmeyeceği demir bir leblebidir. Bu nedenle kâmil şeyhler tarikata herkesi davet etmez. Hatta henüz seyr u sülûke hazır olmayan kişilere, ârifler yolunun gereklerini yerine getirmekte zorlanacağı için, şeriatla kalması söy-

83 Bkz. Şekil 21.

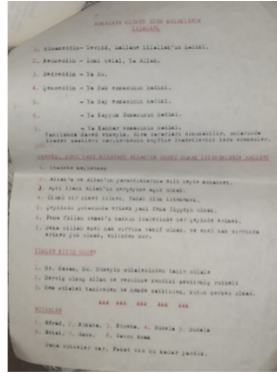
84 Mesela Ma’rifi hırkası, tâcı, gülü, baş saçı gibi kisvelere temsili olarak “nuru, teni, canı, kilidi” vs. mecâzî hususiyetler atfedilmiştir. Bkz. Ali Sâbit b. Muhammed Ma’rifi, *Kisve-i Ma’rifi* (İzmir: Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, b-1111000091920), 25a-27a; Muhammed Ebû Sâbit Ma’rifi, *Cevâhiru'l-Âşîkin el-Ârifîn-1*, 18b.

85 Resimdeki kâğıtta nefis-i mutmainnenin sembolik ifadeleri zikredilmekte ve ilk sırada bu makamın anahtarının “Yâ Hakk” zikri olduğuna dair bir ibare yer almaktadır. Belgelere Hüseyin Enes Yeşil’in özel arşivinden ulaşılmıştır.

lenmelidir. Eğer tâlib buna rağmen çok ısrar ederse onu kırmamak adına bazı evrâdı okumasına müsaade edilir.⁸⁶

Diğer taraftan bir kimse velî olmayı arzu ediyorsa onun şu manevi hallere sahip olması şarttır: “İbadete meyletmek, Allah’a, Allah’ın yaratıklarına ve Ehl-i beyte muhabbet etmek, aşk-ı ilâhî sahibi olmak, ölümü bir nimet bilmek fakat ölümü istememek, şeyhinin potasında erimek yani fenâfişşeyh olmak, fenâfillah olmak, Hakk’ın kulluğunda ve O’na ibadet etmekte bütün varlığını eritmek ve bekâbillah makamına erişip “ene’l-hakk” sırrına vâkıf olmak”.⁸⁷

Şekil 22. Esmâlar, velâyet, ricâlû'l-gayba dair bilgiler

Tarikata müntesip olan dervişlere Ahmed Kâzım Eymür Efendi tarafından intisâb belgesi verilmekteydi. Burada tarikata kabul edildiğine dair bilgilerin yanı sıra sâlikin başlangıç aşamasında okuyacağı evrâda dair hususlar da vardır.⁸⁸ Bunun haricinde esmâların verildiği ders kâğıdında müntesibin ismi, okuyacağı evrâd, günlük çekeceği virdi, adedi ve bazı nasihatler de yer almaktadır. Yine bu kâğıdın üst köşesinde besmeleden son-

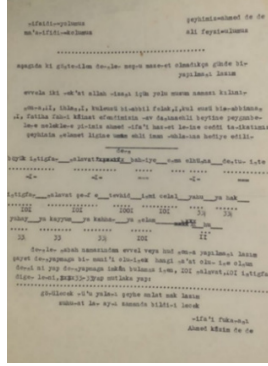
86 Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin kaleme aldığı bu yazılara Hüseyin Enes Yeşil'in özel arşivinden ulaşılmıştır.

87 Bkz. Şekil 22.

88 Bkz. Şekil 12.

ra “Rifâîdir yolumuz, Ma’rifîdir kolumuz, şeyhimiz Ahmed Dede, Ali Feyzi Ulumuz” yazmaktadır.⁸⁹

Şekil 23. Sâliklere verilmek üzere düzenlenmiş bir esmâ kâğıdı nüshası⁹⁰

Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin seyr u sülûke dair yazdıklarından hareketle etvâr-ı seb’â usûlünde her bir esmânın bir hâdimi vardır ve bu hâdimlerin ilk dördünün isimleri sırasıyla “Hüsameddin, Necmeddin, Bedreddin, Şemseddin” olarak geçmektedir.⁹¹

Bilindiği gibi turuk-ı aliyyede seyr u sülûk eğitiminde sâlikin gördüğü rüyalara özel bir anlam atfedilmektedir. Bir Rifâî şeyhi olarak bu meşreb üzere sâliklere rehberlik eden Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin de bazı yazılarında rüya ilmine ve tabirlerine dair genişçe mâlumat bulunmaktadır. Bu yazılarda rüyadaki sembollerin ve tâbirlerinin nefis mertebelerine göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.⁹² Esasında Ahmed Kâzım Eymür’ün rüyalar ve nefis mertebeleri arasındaki irtibata dair yazdığı notlar daha mukeyeseli bir çalışmaya muhtaçtır. Makalemizin konusu itibariyle sınırlarını aştığı için bu bilgileri aktarmakla iktifâ ediyoruz.

89 Bkz. Resim 23.

90 İntisap kâğıdında seyyidü’l-istiğfâr, salât-ı bahriyye, esmâü’l-hüsnâ gibi çeşitli tesbihatların yanı sıra belirli sayılarda istiğfar, salavât, tevhid zikirleri ve devamındaki esmaların sâlike verilen virdler arasında olduğu görülmektedir.

91 Bkz. Resim 22.

92 Rüya ilmiyle ilgili bilgileri içeren notlara Hüseyin Enes Yeşil’in özel arşivinden ulaşılmıştır.

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, nefisle mücâhedenin esas alındığı bir meşrebi benimsediğinden hem kendisi hem de dervişânı için gerektiği yerde riyâzet ve halvete de başvurmuştur. Hatta hemen dergâhın girişine bitişik olan dar, karanlık ve küçük bir odada neredeyse her sene halvete girdiği ve riyâzet yaptığı nakledilmektedir.

Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin sâlikleri yetiştirmedeki muvaffakiyet ve liyâkati, şu ifadelerinde kendini gösterir. Bu durum onun hakiki, kâmil bir mürşit oluşu şeklinde de yorumlanabilir:

“İstesem Allah'ın izniyle suyu zeytinyağına, kömürü elmasa, bakırı da altına dönüştürürüm.” Bu simyacı edasıyla söylenmiş sözün esasında manevi alanda da bir karşılığı vardı o da halefi ve aynı zamanda kimya muallimi olan Hüseyin Enes Efendi tarafından şöyle izah edilmiştir: “Bu sözün hem hakiki hem mecâzî mânâda doğruluğu şüphe götürmez. Hocam, kimyâ ilmine sahipti. Allah'ın izniyle eşyanın maddesiyle oynayabilirdi. Mecâzî mânâ yüklediğimizde de görürüz ki o fitraten zor kişilikte olanları Allah yoluna sülûk ettirmiş; kömür fitratları adeta elmasa çevirmiştir”.⁹³

8. Velâyet ve Ricâlü'l-Gayb Hakkındaki Görüşleri

Manevi rütbelere ve makamlara dair yazmış olduğu yazılarda ricâlü'l-gaybdan da bahsetmektedir.⁹⁴ Ricâlü'l-gaybdan sekiz rütbenin ismini verir ve bu rütbelere başka makamların da olduğunu belirtir. Bunlar sırasıyla efrad, nükebâ, nücebâ, büdelâ, evtâd, gavs ve gavsü â'zamdır. Ahmed Kâzım Eymür Efendi, kutub olacak velinin Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin'in nesebinden geldiğini ifade eder. Her seyyid ve şerîf soyundan gelen kişi kutub olamaz ancak kendisini Allah ve Resûlü'ne sevdirmiş olan velî, kutub olabilir.

Zihinlerdeki “velî” algısına da dikkat çekerek eleştiride bulunur. Zira “evliyâ” denilen zevât genel tahayyülden biraz farklı olarak modern hayatın içinde halkın sık sık karşılaştığı kişilerden de olabilir. Bir vaazında kılık-kıyâfet veya yaşın büyüklüğü ile velî olunamayacağını ifade ederek şunları söyler: “Evliya dediğimiz zaman bizim hayalimize koca sakallı, koca

93 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 12.

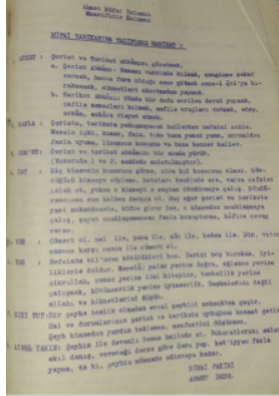
94 Bkz. Resim 22.

cübbeli, abartılı bir şekilde ehl-i hâl bir kimse gelir. Evliyâ demek o demek değildir. Evliyâ gençten de olur; çocuktan da olur. 1938 senesinde 11 yaşında bir çocuk gördüm ki veliydi. Yine benim bir arkadaşım vardı, 22 yaşında vefat etti. Zamanının evliyâsıydı. Eskiizmirliler bilirler; Bozyaka’da imam-hatip olan İsmail Dede diye bir zât vardı. Kendisi kırklardandı. İsmail Efendi vefat ettiği için bu sırrı söylüyorum ki kendisi bir gün ‘Bu sene kırkların yirmi ikisi kadındır’ demiştir.”⁹⁵

9. Rifâi-Ma’rifi Yolunun Esasları

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, “Rufâi Tarikatına Taliplere Nasihat” başlığı altında bu yola intisâb etmenin gereklerini sıralamaktadır. Bunlardan ilki şeriat ve tarikatın ahkâmına riâyet etmektir. İkinci sırada şeriata ve tarikata yakışmayan (içki, kumar, fâiz, tıka basa yemek, çok uyumak, lüzumsuz konuşmak vb.) hallerden uzak durmak gelir. Yine imanın ve İslam’ın şartlarını bilmenin gerekliliği üzerinde durur.

Şekil 24. “Rufâi Tarikatına Taliplere Nasihat” başlıklı yazı⁹⁶

95 Ahmed Kâzım Eymür’ün mescidde yapmış olduğu vaazın kaydı Hüseyin Enes Yeşil’in özel arşivinden alınmıştır.

96 İlk üç nasihatta şeriat ve tarikat dengesinin gözetilmesi, şeriata ahkâmına riâyet edilmesi üzerinde durulurken diğer maddelerde daha çok ahlâka ve dervişlik âdâbına dair öğütler yer alır.

Ahmed Kâzım Eymür Efendi ve kendisinden önceki postnişinlerin bu hususta benimsedikleri çizgi incelendiğinde müşterek bir nokta tespit edilir o da Kur'ân ve Sünnet'in merkezinde yaşanan bir tasavvufi hayat biçimidir. Muhammed Ebû Sâbit başta olmak üzere silsilede bulunan zevâtın eserlerinde bu durum açıkça görülmektedir. Muhammed Fethu'l-Maârif'in oğlu Ali Sâbit Efendi'nin kaleme aldığı "Kisve-i Ma'rîfî" adlı risâlede bir sâlikin hem itikâd hem de ibadet yönünden şeriat yolunu tutması gerektiği şöyle izâh edilir: "Ancak bu kadar farzullah ve sünnet-i Resûlullah ile olup bunca şerâit-i dîniyye ve tarîk-i müstakîmde olan sâlik-i dervîşân muhakkak elbette ehl-i ikrar ve ehl-i iman olur."⁹⁷

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, "Kasımpaşa-11 Temmuz 1967" tarihine not düştüğü bir kâğıtta sâliklere sekiz nasihatta bulunur.⁹⁸ Bunlardan ilk üçü sırasıyla şöyledir:

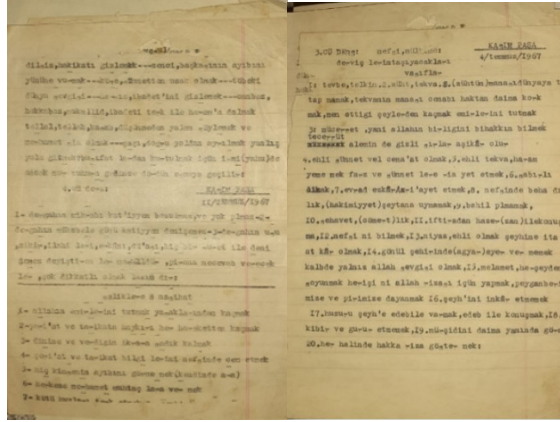
- Allah'ın emirlerini tutmak, yasaklarından kaçmak
- Şerîat ve tarîkate aykırı her hareketten kaçmak
- Dinine ve verilen ikrâra sâdık kalmak

Yine 4 Temmuz 1967 tarihli evrakta ise dervîşlerin sahip olması gereken vasıfları zikrederken ehl-i takvâ, ehl-i sünnet ve'l-cemaat olmak, farz ve sünnetlere riâyet etmekten bahsetmiştir.

97 Yaşar Caferov, "Seyyid Ali es-Sâbit er-Rifâi ve Kisve-i Ma'rîfî Adlı Risalesi", *Tasavvuf Dergisi*, 25/1 (2010), 186; *Ali Sâbit Efendi, Kisve-i Ma'rîfî*, 29b.

98 Bu tarihten yola çıkarak Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin bir grup dervîşiyle zaman zaman Kasımpaşa'daki Rifâi tekkesini ziyaret ettiği ve tekke ehliyle iletişim halinde olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu tekkenin Kasımpaşa'daki hangi Rifâi dergâhı olduğu hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadık. Diğer taraftan Kasımpaşa ilçesi, şimdiki kadar yapılan çalışmalara göre Ma'rîfiyye'nin İstanbul'da açılan ikinci tekkesinin bulunduğu bir muhit olması yönüyle de ayrı önem taşımaktadır. Nitekim Seyyid Muhammed Ma'rîfî, Kartal Âsitânesi'ni 1818'de inşa ettirmeden evvel evini tekke olarak kullanmış; 1204/1790'larda ise Kasımpaşa'daki Ali Kûzi Tekkesi açılmıştır. Kasımpaşa Çürüklük'te yer alan bu tekkenin ilk postnişini Şeyh Ali Efendi olsa da kaynaklarda daha çok 3. postnişin Şeyh Ali Kûzi Efendi'nin ismine nispetle anıldığı görülmektedir. Bkz. Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomar-ı Tekâyâ*, 229 (105^b); M. Baha Tanman, "Mârifî Tekkesi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/62; Tabibzâde Mehmed Şükrü b. İsmail, *İstanbul Tekkeleri Meşâyihî* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Bölümü, 1292, Bel_Yz_K.000075), 51a.

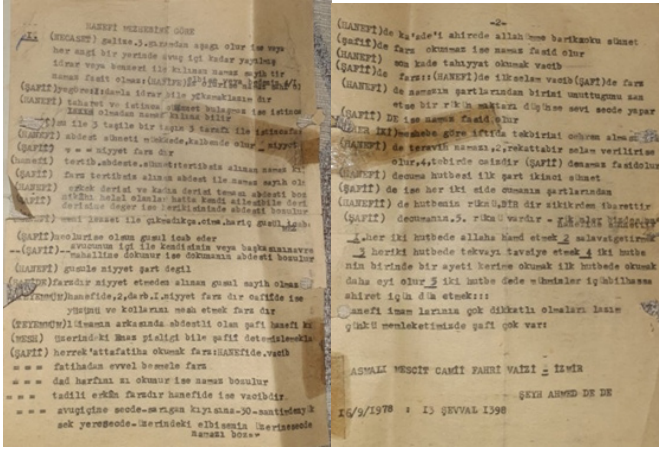
Şekil 25. “Kasımpaşa 1967” tarihli notlar⁹⁹

Ahmed Kâzım Eymür Efendi, fikhî mezheplerin ahkâmına da titizlikle riâyet etmiştir. Tarihî Asmalı Mescit’te fahrî vaizlik yaptığı zamanlara tekâbül eden 1978 tarihine kayıt düştüğü bir kâğıtta Hanefî ve Şâfiî’lere göre abdest ve namazla ilgili rükûnları özetleyerek maddelemiştir. Kâğıdın sonunda “Hanefî imamların çok dikkatli olmaları lazım, çünkü memleketimizde çok Şâfiî var” diye bir not da eklemiştir.

99 Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin dervişlere yönelik nasihatlerini içeren, daktiloyla yazdığı bu notlara Hüseyin Enes Yeşil’in özel arşivinden ulaşılmıştır.

Şekil 26. Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre rükûn-
lardan bahsettiği notlar¹⁰⁰

Ahmed Kâzım Eymür Efendi'nin keşif ve kerâmet ehli olmasının yanı sıra onun şer'î hususlara bağlılıktaki hassasiyetlerine de değinilir. Müridânın manevi gelişimini büyük bir titizlikle takip eder, gerektiği yerde onları uyarmaktan çekinmezdi. Bir hanım dervişine refikası Muazzez Hanım vasıtasıyla haber göndererek şöyle demiştir: “Kızımız hem şeriatte hem de tarikatta hata etti.” Bu söz hanım dervişe ulaştırıldığında büyük bir taaccüp ve mahcubiyet içerisinde o gün ev satın alma telaşından dolayı hem namazını hem de virdini aksattığını itiraf etmiştir.¹⁰¹

Bu konuda başka bir misâl olarak küçük dervişiyile arasında geçen bir vâkıa da anlatılmaktadır. O sıralarda henüz 10 yaşında olan talebesi, arkadaşlarının ricâsını kırmayıp ilk defa oynadığı futbol maçında farkında olmadan ikinci namazını kaçırmıştır. Büyük bir hüzün ve nedâmet içinde o günün akşamında icrâ edilecek zikir meclisine katılmak için İkiçeşmelik Dergâhı'nın yolunu tutar. Ahmed Kâzım Eymür Efendi, namaza olan hassasiyetinin küçük talebesi tarafından da idrak edilmesi için onun yanına gelip

100 Sağ tarafta “Asmalı Mescit Câmii Fahri Vâizi Şeyh Ahmed Dede” yazmakta olup 16.09.1978 tarihine kayıt düşülmüştür.

101 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 45.

“Evladım neden bugün ikinci namazını kılmadın?” diyerek “Namaz! Namaz! Namaz! Namaz! Namazsız bu yol olmaz” diye ikâz eder. Bu vâkıa aynı zamanda ona ait kerâmetin de izharı olmuştur.¹⁰²

Bağlı olduğu pîr Ahmed er-Rifâî’nin sünnet-i seniyyeye büyük bir hassâsiyet gösterdiği dikkate alınırsa Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin de aynı çizgiyi sürdürmek üzere sâlikleri yetiştirmeye büyük bir gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Vaazlarında birçok vesileyle İslam’ın şerâitini muhafaza etmenin önemine değinmiş, Kur’an ve Sünnet ahlâkını yaşamak ve yaşatmanın gerekliliği üzerinde durmuştur.

Yaşadığı çağda şeriatı hafife aldığı iddiasıyla çeşitli ithamlara maruz kalan Ahmed er-Rifâî’nin hem kendi dönemindeki muhataplarına hem de kendisinden sonra yolunu takip edecek Rifâî dervişânına yönelik ilan niteliğindeki ehl-i sünnete dair akîde risâlesi ve vaazlarındaki şeriat vurgusu onun aslında Kur’ân-ı Kerim ve Sünnet’e uymak konusunda ne kadar hassas olduğunu resmeder.¹⁰³ Yine tarikatına ancak Resûl (sav)’in izinden giderek vâsıl olunacağını, hevâ ve heves içinde sülûk edilemeyeceğini, nefisle yola çıkanların daha ilk adımda dalâlette kalacağını ifade etmiştir.¹⁰⁴

Rifâîlere yönelik ithamlar sadece Ahmed er-Rifâî’nin dönemiyle sınırlı kalmamıştır. Özellikle de Ma’rifiyye’nin sünnî olmadığını ya da başka bir açıdan yorumlayarak Alevî-Bektâşî meşrep olduğunu iddia eden çalışmalar ve yazılar¹⁰⁵ bu tarikatı Rifâiyye’nin benimsediği ehl-i sünnet ve’l-cemaat yolundan çok uzakta tasvir etmektedir. Halbuki Ma’rifiyye’nin kurucu şahsiyeti Muhammed Ebû Sâbit’ten Ahmed Kâzım Eymür Efendi’ye kadar gelen silsiledeki meşâyihin izlediği âdâb ve erkan, telif etmiş olduk-

102 Öztürk, *Gül Kokulu Hayatlar* 2, 31-32.

103 Hayri Kaplan, İsmail Şık, “Ahmed Er-Rifâî’nin İtikâdi ve Kelâmî Görüşleri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 7/16 (2006), 90- 92.

104 Şeyh Ahmed Ferid el-Mezîdî (ed.), *el-Burhânü’l-Müeyyed li-Sâhibi Meddî’l- Yed* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbü’l-İlmiye, 2010),103.

105 Bkz. Kahraman Özkök, *Dem-i Vahdet* (İstanbul: Revak Kitabevi, 2014), vii; Atabey Kılıç, “Manisa-Demirci’de Görülen Alevî-Bektâşî-Rifâî Meşrepli Bir Tarikat: Ma’rifilik”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2/4 (2007), 2-36.

ları eserlerindeki yazılar ve yetiştirdiği talebelerindeki tutum ve davranışlar aksini söylemekte; bu iddia ve fikirlerin büyük çelişkiler taşıyarak herhangi bir mesnedinin olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Esasında bu yanıltıcı yaklaşımın en büyük sebeplerinden biri de Ma'rifi yolunun gerçek temsilcilerinin yakından tanınmaması ve bıraktıkları eserlere yönelik kapsamlı bir araştırma yapılmamış olmasıdır.

10. Ehl-i Beyt Sevgisi

İkiçeşmelik Dergâhı'ndaki zikirlerde gülbank başta olmak üzere Ehl-i beyt muhabbetini izhar eden çeşitli ilâhi ve kasideler okunurdu. Nitekim turuk-ı aliyyenin diğer şubeleri gibi Ma'rifiyye'de de Ehl-i beyt muhabbeti hâkim olup Ma'rifi şeyhlerinin eserlerinde -örneğin *Vahdetnâme*'de Ali Sâbit Efendi'nin kaleme aldığı *Kisve-i Ma'rifi*'de- farklı veçhelerle bu sevginin tezâhürleri görülür. Özellikle de Muhammed Fethu'l-Maârif'in seyr u sülûkte ilerlemiş olanların istifade edebileceğini söylediği *Vahdetnâme* adlı eserinde varlık mertebelerinden tarikat adâbına kadar birçok konunun beyânında Ehl-i beyte atıfta bulunulmuştur. Bununla beraber Ma'rifiyye'de Ehl-i beyte duyulan bu muhabbetin diğer halifelere olan yaklaşımı etkileyip etkilemediği ve Ma'rifi meşâyihinin "hulefâ-i râşidîn" meselesine bakış açısına dair sorular zihinleri meşgul etmiş ve bu kolun meşrebiyle ilgili bazı iddialar gündeme getirilmiştir. Bunlardan biri Ma'rifiyye'nin Alevî-Bektâşî¹⁰⁶ bir meşrebe dayandığı iddiası diğeri de daha da radikal bir tutum olarak tari-katın sünî olmadığı söylemidir. Her iki iddianın analizi tarikatın birincil

106 Aslında Alevilik ve Bektâşilik, sınırları tam olarak tespit edilemeyen ve kelimenin tam anlamıyla bir kavram karmaşasının yaşandığı iki farklı topluluğu temsil etmektedir. Anadolu Aleviliği bazen Bektâşilik bazen de Kızılbaşlık'la özdeşleştirilmiş, fakat Alevilik soya nispet edildiği için her Bektâşî'nin Alevî olamayacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte Köy Bektâşilerine "Alevî", Şehir Bektâşilerine ise "Bektâşî" denildiği aktarılmıştır. Dolayısıyla bu iki isim çoğu kez birbirine yerine kullanılagelmiştir. 1826'da Bektâşiliğin kaldırılmasından sonra, bu iki terimin birlikte kullanıldığı, hatta "Alevilik-Bektâşilik" terkiibiyle tek bir ifade biçiminde zikredildiği gözlemlenmektedir. Günümüzde kullanılan Alevilik kavramı ise Cumhuriyet sonrası gündeme gelmiş, bu bağlamda Aleviler ile daha çok Kızılbaş toplulukları kastedilmiştir. Bk. Ethem Rûhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektâşilik* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006), 6-7; Hülya Küçük, *Kurtuluş Savaşında Bektâşiler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 27-28; A. Yılmaz Soygyer, *19. Yüzyılda Bektâşilik* (İstanbul: Frida Yayınları, 2012), 13.

metinlerinden yola çıkarak yapılacak yorumlara ve günümüze kadar gelen Rifâi-Ma’rifî meşâyihinin uygulamalarına tâbidir.

Ma’rifî meşâyihinin risâle ve nutuklarında Ehl-i beyt sevgisinin sıklıkla dillendirilmesi, silsile ve bazı âdâb metinlerinde on iki imamın zikredilmesi ve merkez âsitanenin tevhidhânesinin 12 direkli olması gibi hususlar bu tür iddiaların sebepleri arasındadır.¹⁰⁷ Ma’rifîyye’nin Alevî-Bektâşi neşvevi taşıdığına yönelik iddiaların bir başka ciheti ise fütüvvet geleneğiyle ilişkilendirilmesi meselesidir. Bazı akademik çalışmalarda Ma’rifîyye’nin fütüvvet ve ahilik izlerini taşıdığı, bunun ötesinde mahalli unsurlarla birleşip Alevî-Bektâşi ve Rifâi karışımı bir tarikat haline geldiği söylenmiştir.¹⁰⁸ Halbuki Ma’rifî şeyhleri kendilerini Alevî-Bektâşi diye nitelendirmemiş, eserlerinde Alevî-Bektâşiler’e ait ibârelere, metinlere rastlanmamıştır. Elbette tarihi süreçte özellikle de Osmanlı’da tekkelerin bu kadar iç içe olup sıkı bir ünsiyet kurdukları bir çağda, tekke âdâbı ve kisveler gibi hususlarda tarikatların gelenek açısından birbirine tesir etmesi olağan bir durumdur. Ancak bu tesirler tarikatın aslî unsurlarını değiştirmeyecek türden ilâve hususiyetlerdir. Yine bu durum aslında turuk-ı aliyyenin bir şubesi olan, tarihsel süreçte hem siyasi hem de tarikatın aslî yapısındaki birtakım farklılıklarla gündeme gelen Bektâşilik’i zihinlerde tam olarak oturtamamaktan da kaynaklıdır.¹⁰⁹ Kaldı ki, Hacı Bektâşi Veli’nin piri olduğu Bektâşilik’i Sünnilik’in dışına çıkaracak ifadelerden sakınmak daha doğru bir yaklaşımdır.

107 Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. yüzyıl)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 413.
108 Kılıç, “Manisa-Demirci’de Görülen Alevî-Bektâşi-Rifâî Meşrepli Bir Tarikat: Ma’rifîlik”, 3, 35; Kılıç, “Ma’rifîlik Üzerine Notlar”, 20; Erkul, “Manisa Demirci’deki Ma’rifî Tekkeleri”, 52.

109 Zira hakkında birçok araştırma ve çalışma yapılmış olmasına rağmen Bektâşilik, geçmişten günümüze tek tip bir yapıya sahip olmaması nedeniyle tam anlamıyla aydınlatılmamış bir tarikat olarak kalmıştır. Her ne kadar sünnî cenaha uzak olduğu dillendirilmiş; İslam’ın akîde ve muâmelât yönünün, namaz, oruç ve hac gibi ibadet yükümlülüklerinin hafife alındığı ve ihmal edildiği bir tarikat olarak zihinlerde yer etmiş olsa da aslında sünnî itikâdın izlerini taşıyan pek çok Bektâşi şeyhi vardır. Sözgelimi 19. yüzyıl Bektâşi şeyhlerinden biri olan Sıdkî Baba, eserinde İslam’ın farz ibadetlerine sıkı sıkıya bağlı olunması ve bu ibadetlerin mutlaka yerine getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu örnek, 19. yüzyılda dahi Bektâşilik ve Sünnilik arasındaki yakın alakayı göstermesi bakımından önemlidir. Bk. Halil Sercan Koşık, “Bir Bektâşi Nasihat-Nâmesinde Sünnî İtikadî İzleri”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 1/2 (Kasım 2015), 94, 107.

Diğer taraftan 1826'da ilan edilen fermanla Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması ve bu süreçte Bektâşilik'in dolaylı olarak maruz kaldığı etkiler, Ma'rifiyye koluna yönelik dile getirilen bu iddiaların zeminini oluşturmuştur.¹¹⁰ Bu bağlamda, Bektâşi dervişlerinin Ma'rifi dergâhlarına sızarak kendi gelenek ve erkânlarını bu mekânlarda sürdürmeye çalıştıkları yönünde bazı söylentiler ortaya çıkmıştır. Öyle ki, Ma'rifiyye'nin Rifâî ve Bektâşi meşrebini bünyesinde mezceden bir tarikat olarak doğduğu düşüncesi, çeşitli çevrelerde yaygın bir kanaate dönüşmüştür.¹¹¹ Hatta Ma'rifiyye'nin, Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra Rifâî kisvesine bürünen Bektâşiler tarafından inşa edildiğine dair söylentiler de dillendirilmiş ancak Kasımpaşa Ma'rifi Tekkesi ve Kartal'daki âsitanenin Vak'a-i Hayriyye'den çok önce kurulmuş olması, bu iddiaları geçersiz kılmıştır.¹¹² Sonuç olarak müşterek tekke kültüründe yer alan bir kavram, ibâre ya da düşüncüyü Alevilik-Bektâşilik'e atfederek mevcudiyeti bulunan tarikatları buna göre tasnif etmek, hatalı neticeler doğurmaktadır.

Ma'rifiyye'nin sünnî menşeli olmadığı iddiası ise Kahraman Özkök tarafından öne sürülmüştür. Özkök, Seyyid Muhammed Ma'rifi'ye ait *Vahdetnâme* risâlesini transkribe ederek ve sadeleştirerek hazırladığı kitabının mukaddimesinde bu görüşlerine yer vermektedir.¹¹³ Ancak onun bu iddialarının aksine, Seyyid Muhammed Ma'rifi, *Vahdetnâme*'de hidayet ehli olma-

110 Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasının ardından, devlet idaresi tarikatlar üzerindeki denetim ve kontrol mekanizmalarını sıkılaştırmış, 1826'da çıkarılan fermanla Bektâşi tekkeleri seddedilerek bu zaviyelerin Nakşibendilere tahsis edilmesi istenmiştir. Resmî belgede ilk olarak Dersaadet'teki daha sonrasında ise Anadolu ve Rumeli'ndeki Bektâşi tekkeleri hakkında işlem başlatılacağı yazılıdır. Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayûn [HAT]*, No: 290, Gömlek No: 17351.

111 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. yüzyıl)*, 414.

112 M. Baha Tanman, *Ma'rifi Tekkesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 232.

113 Kahraman Özkök, Ma'rifilerde Hz. Ali'ye duyulan muhabbet neşvesinin ehl-i sünnet itikadındaki esaslara, başka bir deyişle ilk üç halife ve ashâb hakkındaki görüşle mukayyed olamayacağını dillendirerek bu neşveyi sünnî çizginin dışına çıkartarak yorumlamaktadır. Burada "Hz. Ali'ye beslenen muhabbetin, aslında ilk üç halifenin de hâtemi olduğundan kaynakladığını" söyleyenleri de tenkid ederek bu sözleri tamamen bir maraz ve garaz olarak görmektedir. Sonuç olarak Özkök, satır aralarından da gördüğümüz gibi başta Ma'rifiler olmak üzere silsilesi Hz. Ali'ye mensup tarikatların ve Ehl-i beyt muhabbetinin hâkim olduğu meşreplerin sünnî olduklarını kabul etmemekte; dolayısıyla açıkça izhar etmese de bu tariklerin teşeyyu' kökenli olduklarını ima etmektedir. Bkz. Özkök, *Dem-i Vahdet*, vii.

yan, necât bulmayan kişilerin özelliklerini sıralarken onların aynı zamanda imamları ve Resûlullah (sav)’in halifelerini sevmeyen bir zümre olduklarını ifade etmiştir. Harf ilminin incelikleriyle isimleri zikredilen bu halifeler Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’dir.¹¹⁴ Özkök’ün bu ibareleri görmezden gelerek risâle metnini transkribe ettiği kitabında açıkça zikretmemiş olması oldukça düşündürücüdür.¹¹⁵

Diğer taraftan Seyyid Muhammed Ma’rifi’ye atfedilen *Cevâhiru’l-Âşîkin*’de yer alan bir anlatı, Ahmed er-Rifâi’ye dayanan bir menkıbe olduğu için sadece Ma’rifiyye’nin değil Rifâiyye’nin de temsil ettiği çizgiyi özetleyen niteliktedir. Rivâyet Ahmed er-Rifâi’nin seçkin müridlerinden biri olan Yakup b. Kerrâz’ın dilinden aktarılmaktadır. Yakub b. Kerrâz şöyle der:

Bir zaman Seyyid Ahmed el-Kebîr ile yoldaş oldum. Kâbe’ye varıp Arafat Dağı’na çıktık. Beş kişinin geldiğini gördüm ki hepsi de yeşil kisveyle giyinmişlerdi. O anda Seyyid Ahmed el-Kebîr buyurdu: “Ey şeyh-i âzâm Yakub b. Kerrâz! Onların yanına var ve kim olduklarını öğren.” Ben de yeşil giyenlere varıp “Sizler kimlersiniz?” diye sordum. Biri şöyle dedi: “Ey İbn-i Kerrâz! Ben Hızır Peygamber İlyas’ım, Uhtûh oğluyum. Uhtûh, İdris oğludur. İdris peygamber Nâhir oğludur. Nâhir, Süheyl oğludur. Süheyl Kabbâd oğludur. Kabbâd Enuş oğludur. O da Şit, Âdem Safiyyullah oğludur.” Ben de “Sizleri bildim, bu beş kisveli kişileri sual ederim” deyince Hızır (as) şöyle dedi: “Bu beş kişi nurdur. Biri Muhammedü’l-Mustafâ’dır. Biri Ebübekir es-Sıddîk-ı safâdır. Biri Ömerü’l-Fârûk-i vefâdır. Biri Osmânu’z-Zinnüreynü’l-hayâdır. Biri şîr-i Hakk Aliyyü’l-Murtazâ’dır ridvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn.”¹¹⁶

Bu menkıbenin Ma’rifiyye’nin âdâb ve erkânına dair temel argümanlarından biri olarak değerlendirilen eserde yer alması tarikat hakkında önemli bir fikir vermektedir. O da Hz. Ali’ye yönelik muhabbet izhârının ve Ehl-i beyte verilen kıymetin diğer halifelere gölge düşürmediğidir. Zira bu metinlerde ehl-i sünnet akîdesinde yer aldığı şekliyle hiçbir farklılık olmaksızın dört halifenin konumu tasvir edilmiş ve aralarındaki manevi bağ yansıtılmıştır. Zaten silsilesi Hz. Ali’ye dayanan tariklerde umûmiyetle bu muhabbetin tezâhürleri vardır. Bir yaklaşıma göre de Hz. Ali kendisinden önceki üç halifenin hâtemi olması hasebiyle onların manevi kuvvesine de

114 Muhammed Ebû Sâbit Ma’rifi, *Risâle-i Fethü’l-Ma’rifi* (İzmir Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, b-111000091916), 316.

115 Özkök, *Dem-i Vahdet*, 305.

116 Muhammed Ebû Sâbit Ma’rifi, *Cevâhiru’l-Âşîkin 1*, 23b-24a.

şâmindir. Bu nedenle Hz. Ali'den bahsedildiğinde aslında ilk üç halifenin velâyetini hâiz temsilî bir makama da işaret edilmiş olmaktadır.¹¹⁷

Yine aynı eserde dört halife ile ilgili başka bir tasvire daha rastlanır. “Fe kâle Melek” adlı başlıkta soru-cevap şeklinde ele alınan konulardan biri de “âlemin sancağı kaçtı?” sorusuyla ilgilidir. Cevaba göre âlemin sancağı altıdır ve burada sırasıyla dört halife zikredilir. Son iki sancaklardan biri dünya diğeri ise ukbâdır.¹¹⁸ Eserin sonunda ise dört halifenin manevi tasarruflarıyla ilgili bir şemaya da yer verilmiştir.

Kartal merkez âsitânesinde beyaz atlas kumaşın üzerine işlenen Ma'rifî sancağının dört köşesinde dört halifenin isimlerinin yazılı olması¹¹⁹, tarikatın nükebâ duasında dört halifeye yer verilmesi¹²⁰, Seyyid Muhammed Ma'rifî'nin divanında dört halifeyi öven bir nutkun bulunması¹²¹, kezâ Entekkeliler'de yetişen Said Paşa İmamı'nın *Divan*'ında ve mensur eserinde “Çihâr yâr-ı Mustafa” diye hulefânın methedilmesi¹²², Entekkeliler'den Hacı Hüseyin Kemâleddin Efendi'nin Cennetü'l-Bakî' Kabristanı'nda ziyaret ettiği sahâbiler arasında Hz. Osman'ı da zikretmesi, yine Cuma hutbesinde Hz. Ebubekir'i anlatması¹²³ gibi daha birçok örnek bu konuyu açıklığa kavuşturmaya yeterli olacaktır.

Sonuç

Kuruluşundan itibaren bulunduğu bölgenin sınırlarını aşarak hızlı bir yayılım gösteren Rifâi-Ma'rifî kolunun son dönem temsilcilerinden biri de Ahmed Kâzım Eymür Efendi'dir. İzmir'de özellikle İkiçeşmelik semti

117 Alvan, Said Paşa İmamı Hasan Rıza Efendi, 44.

118 Muhammed Ebû Sâbit Ma'rifî, *Cevâhirü'l-Âşîkîn 1*, 38a.

119 Adem Ceyhan-Hasan Yılmaz, “Demirci'de de Faal Bir Tasavvufî Ekolün Piri Seyyid Muhammed Fethu'l-Maârif ve Türkçe Şiirleri”, *I. Demirci Araştırmaları Bilgi Şöleni* (İstanbul, 2010), 229-272.

120 Ali Sâbit b. Muhammed Ma'rifî, *Mecmua* (Nadir Eserler Bölümü, b-111000091930), 21b-22a, 34b.

121 Ali Sâbit b. Muhammed Ma'rifî, *Kisve-i Ma'rifî* (Nadir Eserler Bölümü, b-111000091920), 64a.

122 Seyyid Hasan Rıza er-Rifâi, *Divançe* (Türkçe Yazmaları, Y-1029), 4b; Adem Ceyhan, “Manisalı Bir Sanatkâr Mutasavvîf: Haşan Rızâ Efendi ve Divânı”, *Manisa Şehri Bilgi Şöleni Bildiriler* (Manisa: y.y., 2006), 153.

123 Okumuş, *Manisa Rifâi Dergâhı Entekkeliler*, 60, 101.

çevresinde icrâ ettiği tekke faaliyetlerine rağmen, daha önce tanıtılmamış olması üzerine başladığımız araştırmalar, sadece Ahmed Kâzım Eymür Efendi hakkında değil irşada memur kılındığı tarikat hakkında da önemli detaylara ulaştırmıştır. Bunun yanı sıra Ma’rifi şeyhlerinin İzmir’deki silsilesine dair yeni bilgiler içeren çalışmada Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin icâzetnâmesine dair yazılı evraklar da paylaşılmıştır. İkiçeşmelik Dergâhı’nın ilk müntesiplerinin çoğunun vefat ettiği düşünülürse bu çalışma vasıtasıyla bilgilerin kayıt altına alınmış olması, tekkeler tarihine önemli bir katkı sunacaktır.

Askeriye kökenli bir aileye mensubiyeti olan Ahmed Kâzım Eymür Efendi küçük yaşlarında Osmanlı’nın son dönemlerindeki sıkıntılı süreçlere tanıklık etmiş; ailesiyle beraber Balkanlar’dan İstanbul’a oradan da İzmir İkiçeşmelik’e göç etmek zorunda kalmıştır. Gençliğinden itibaren hem ilim meclisleri hem de tasavvufî çevrelerden istifade etmeyi ihmal etmeyen Ahmed Kâzım Eymür Efendi, ilim ve irfan ehli olan birçok kişiden beslenmiştir. Fakat onun hayatında dönüm noktası denilebilecek karşılaşma Ma’rifi şeyhi Ali Feyzi Efendi ile olmuştur. Şeyhinin onu görevlendirmeyle İkiçeşmelik’teki evini tekkeye dönüştürerek irşada başlayan Ahmed Kâzım Eymür Efendi bir yandan da muhtelif camilerde fahrî müezzinlik ve imamlık hizmetini deruhte etmiştir. Sohbetine ve vaazlarına hatırı sayılır topluluklar katılmış, her ne kadar küçük bir yapıda olsa da İkiçeşmelik Dergâhı’ndaki zikirlerle kalabalık gruplar gelip gitmiştir.

Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin Osmanlı Türkçesi ile kaleme aldığı, nefis ve makamları konulu risâlenin dışında hac güzergâhında tuttuğu notlar ile muhtelif ilahi ve kasidelerin yer aldığı defteri onun kişiliği ve tasavvufî görüşlerine ışık tutmaktadır. Ayrıca kendisine ait daktilo yazıları, vaaz ve zikir kayıtları gibi dokümanlar incelendiğinde intisâb merâsimi, seyr u sülûk metodları, zikir âdâbı gibi hususlarda Ahmed Kâzım Eymür Efendi’nin bir Rifâi-Ma’rifi şeyhi olarak seleflerini büyük ölçüde takip ettiği müşahede edilmektedir.

Bütün bunlar göz önüne alındığında araştırma, Ma'rifiyye'nin temsil ettiği konuma dair mevcut ihtilaflara yeni bir perspektiften bakma imkânı sunmaktadır. Nitekim Ma'rifilik'in silsilesi, âdâb ve erkânı, tekke kültürü ve benimsediği çizgiye dair yeni kaynaklar açığa çıkmıştır. Keşfedilen kaynakların sunduğu bilgiler ışığında Ma'rifiyye tarihi tekrar gözden geçirilecektir. Özellikle de Ma'rifî meşâyahinin eserleri ve özel arşivlerdeki vesikalarda sıkça rastlanan Ehl-i sünnet vurgusu, tarikatın aslı çizgisinin bu yönde olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bundan farklı bir kisveye büründürülme çabası hakikate gölge düşürmektedir. Nitekim tarikatın esas temsilcilerinin takip ettiği âdâb ve erkânın içeriği ile uygulanış şekillerine bakıldığında şeriate muğâyir herhangi bir tavır söz konusu değildir. Yine Ehl-i beyt muhabbetinin âşikâr olmasını öne sürerek Ma'rifiyye'de teşeyyü' temâyülünün yer aldığını öne sürmenin gerçek bir mesnedinin olmadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Ma'rifiyye, kendine has karakteristik özellikleri, âdâb ve erkânı olan; bununla birlikte içinden neş'et ettiği Rifâiyye'ye bağlı olup Seyyid Ahmed er-Rifâî'yi takip eden bir tarikat koludur.

Kaynakça

- Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomar-ı Tekâyâ*.
- Altuğ, es-Seyyid H. S. Hayati. *Fakirullah es-Seyyid H. S. Hayati Altuğ Tarihçe-i Hayatı ve Rufâiyye ve Kâdiriyye Tarikat Yolu*. Konya: Damla Yayıncılık, 1989.
- Alvan, Türkan. *Said Paşa İmamı Hasan Rıza Efendi*. İstanbul: FSM Yayınları, 2013.
- BOA. Osmanlı Arşivi. *Hatt-ı Hümayun [HAT]*, No. 290, Gömlek No. 17351.
- Boyacıoğulları, A. Sedat- Hasan Alakese. *Her Yönü ve Her şeyi ile Demirci*. İstanbul: Eko Matbaası, 1972.
- Caferov, Yaşar. haz. Semih Ceyhan-Abdürrezzak Tek. “Seyyid Ali es-Sâbit er-Rifai ve Kisve-i Ma’rifi Adh Risalesi”. *Tasavvuf Dergisi* 25/1 (2010), 145-195.
- Ceyhan, Adem-Yılmaz, Hasan. “Demirci’de de Faal Bir Tasavvufi Ekolün Piri Seyyid Muhammed Fethu’l-Maârif ve Türkçe Şiirleri”. *I. Demirci Araştırmaları Bilgi Şöleni*. 229-272. İstanbul: y.y., 2010.
- Ceyhan, Adem. “Manisalı Bir Sanatkâr Mutasavvıf: Hasan Rızâ Efendi ve Divânı”. *Manisa Şehri Bilgi Şöleni Bildiriler*. 131-176. Manisa: y.y., 2006.
- Ceyhan, Semih. “Ma’rifiyye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ek-2/196-198. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Ceyhan, Semih (ed.). *Türkiye’de Tarikatlar*. İstanbul: İsam Yay., 2015.
- Demirci, Mehmet. “İzmir’de Bir Rifâi Şeyhi Süleyman Hayâtî Aktuğ (Hayâtî Baba)”. *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 188 (Ekim 2018), 47-52.
- Demirci, Mehmet. *İzmirde Tasavvuf Kültürü*. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- Derman, Uğur. “Said Paşa İmamı”. *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. TDV Yayınları, 2010.
- haz. Dörtbudak, Mehmed Veysi-Pehlivan, Gürol. *19. Yüzyıl Manisa’sında Bir Kültür Ocağı Entekkeliler Sempozyumu Bildirileri (15 Kasım 2008)*. Manisa: Tıbyan Yay., 2010.
- Erkul, Rasih. “Manisa Demirci’deki Ma’rifi Tekkeleri”. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/11 (2011), 51-66.
- Eymür, Güler. “Ahmed Kâzım Eymür Efendi” (Görüşmecisi: Fatma Üresin, görüşme kaydı ve notlar. 10 Kasım 2022).
- Fığlalı, Ethem Rûhi. *Türkiye’de Alevilik-Bektâşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006.
- Gürsoy, Melih. *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmir’imiz*. İstanbul: Metis Yayıncılık, 1993.
- Kaplan, Hayri-Şık, İsmail. “Ahmed Er-Rifâi’nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, *Tasavvuf Dergisi* 7/16 (2006), 87-105.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Anamın Kitabı*. İstanbul: İletişim Yay., 1983.

- Kıdak, Ayşe Münevver. "Ahmed Kâzım Eymür Efendi" (Görüşmecisi: Fatma Üresin, görüşme kaydı ve notlar. 22. 04. 2023)
- Kılıç, Atabey. "Ege Bölgesine Ait Alevi-Bektaşî-Rifâ'î Esaslı Bilinmeyen Bir Mahallî Tarikat: Ma'rifilik". *Bilimname* 1 (2003), 197-205.
- Kılıç, Atabey. "Ma'rifilik Üzerine Notlar". *19. Yüzyıl Manisa'sında Bir Kültür Ocağı Entekkeliler Sempozyumu*. 7-21, 2008.
- Koşık, Halil Sercan. "Bir Bektaşî Nasihat-Nâmesinde Sünnî İtikadî İzleri". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 1/2 (Kasım 2015), 3-18.
- Küçük, Hülya. *Kurtuluş Savaşında Bektâşîler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- İbn-i Batûta. *Rihletu İbn-i Batûta*. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, ts.
- Ma'rifî, Ali Sâbit b. Muhammed. *Mecmua*. İzmir: Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, 297.708 Mec, b-111000091930, 1b-54b.
- Ma'rifî, Ali Sâbit b. Muhammed. *Mecmua*. İzmir: Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, 297.708 Mec 1824, b-111000091933, 1b-79a.
- Ma'rifî, Ali Sâbit b. Muhammed. *Kisve-i Ma'rifî*. İzmir: Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, 297.708 Ali 1824, b-111000091920, 2a-117a.
- Ma'rifî, Muhammed Ebû Sâbit. *Cevâhiru'l-Âşîkîn el-Ârifîn-1*. İzmir: Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, 297.7 Cev, b-111000091945, 1b-37a.
- Ma'rifî, Muhammed Ebû Sâbit. *Vahdetnâme-i Fethü'l-Maârif*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_K000850, 1b-167a.
- Ma'rifî, Muhammed Ebû Sâbit. *Risâle-i Fethü'l-Ma'rifî*. İzmir: Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, b-111000091916.
- Mezîdî, Şeyh Ahmed Ferîd (ed.). *el-Burhânü'l-Müeyyed li Sâhibi Meddi'l-Yed*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-İlmiye, 2010.
- Okumuş, Necdet. *Manisa Rifâî Dergâhı Entekkeliler (Bir Tekkenin Tasavvufî ve Sosyal Tarihi)*. Manisa: Emek Matbaacılık, 2003.
- Özkök, Kahraman. *Dem-i Vahdet*. İstanbul: Revak Kitabevi, 2014.
- Öztürk, Sibel. *Gül Kokulu Hayatlar 2-Ahmet Kâzım Eymür Hz.* İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2015.
- Pehlivan, Gürol. "M. Nuri Yörükoğlu'na Göre Manisa'da Tarikatlar ve Tekkeler". *Sûfî Araştırmaları- Sufi Studies* 2/4 (2011), 11-56.
- Rifâî, Seyyid Hasan Rıza. *Divançe*. İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, Y-1029, 1a-43b.
- Soyyer, A. Yılmaz. *19. Yüzyılda Bektaşîlik*. İstanbul: Frida Yayınları, 2012.
- Tabibzâde Mehmed Şükrü b. İsmail. *İstanbul Tekkeleri Meşâyihî*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı. Nadir Eserler Bölümü, Bel_Yz_K.000075, 1292, 1-217.

- Tanman, M. Baha. “Mârifî Tekkesi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 28/62-63. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Tanman, M. Baha. “Ma’rifi Tekkesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Tarkan, Necmi. *Kartal’da Kurulmuş bir Tarikat: Ma’rifiye*. İstanbul, 1964.
- Varol, Muharrem. “Oryantalist İmgelemin İnşasında İstanbullu Bir Tekke: Rifâi Âsitânesi”. *III. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildirileri*. ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan. 3/707-737. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Varol, Muharrem. *Tekkede Zaman: Üsküdar’da Rifai Sandıkçı Dergâhı ve Vukuât-ı Tekâyâ*. İstanbul: Dergâh Yay., 2017.
- Yeşil, Hüseyin Enes. “Ahmed Kâzım Eymür Efendi” (Görüşmecî: Fatma Üresin, görüşme notları. 13.11.2022)
- Yeşil, Hüseyin Enes. Özel arşiv (Ahmed Kâzım Eymür Efendi’ye ait vesika ve evraklar, sohbet ve zikirlerin ses kayıtları)
- Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

